ARALIK 1970

10

halkın dostları

MURAT BELGE

KÜLTÜR SORUNU ÜZERİNE

Bugünkü edebiyat, sanat tartışmalarında «gelenek» sorunu başta geliyor: çağdaş sanatımız hangi temele oturmalı, hangi kültürden yola çıkıp nasıl bir kültür oluşturmalı? Sorunla uğraşanlar, biraz kabaca bir ayrımla, iki grupta toplanıyor. Tartışmanın merkezi «Batılılaşma». Bu olay karşısında olumlu ya da olumsuz tavır takınanlardan meydana geliyor iki grup. Şüphesiz birçok görüş farkı, birçok nüans var. Ama bugünkü kamplaşmayı açıklamakta genellikle geçerli bu ayrım. Yalnız sol düşünürler arasında değil, sağcı cephede de var benzeri bölünmeler: Aydın Yalçın tipi sağcılarla **Bugün** gazetesi tipi sağcılar, örneğin.

Gelgelelim, konuyla ilgili tartışmaların çoğu havanda su dövmekten öteye geçmiyor. Bir büyük sakınca, çoğu kişiye kolay gelen mekanik, tekyanlı tutum. Üç beş geçerli gözlem üzerine, o gözlemlerin taşıyamayacağı ağırlıkta koskocaman teoriler bindiriliyor. Örneğin, Abdülhamid'in birkaç olayda davranışı olumlu bulunursa, o iyi, Namık Kemal satılık oluyor. Buradan kalkılarak bütün bir Türkiye tarihi yorumu yapılabiliyor. Bir başka sakınca, çoğu tarih çalışmasında bir tersten gidiş yönteminin sezilmesi: yani, örneğin İsmet Paşanın bir tutumuyla Mustafa Reşit Paşanın yaptıklarının açıklanıvermesi.

Bu çeşit çözümlemeler haliyle son derece öznel olduğu gibi, kültür konusundaki öneriler de aynı öznelliği taşımakta. Kültürün içinde oluşabileceği nesnel koşullar pek az değerlendiriliyor. Oysa masa başında çözülecek şey değildir kültür sorunu.

Üstyapının Özellikleri ve Kültür

Kültür sorununa eğilmemiz için önce altyapı-üstyapı ilişkilerine girmemiz gerekli. Her fırsatta tekrarlanıyor bu terimler ama, çok şematik, çok genel bir şekilde. Dolayısıyla, tarihî maddecilik terminolojisiyle mekanik maddeci, idealist, ya da ikisinin karışımı eklektik düşünceler sunulmuş oluyor.

Önce altyapıyı ele alalım. İnsan, sürekli olarak doğayla ve insanla ilişkidedir. İnsanın doğayla ilişkisi doğayı sömürme biçiminde olur. İnsan, doğayı, üretim araçlarıyla sömürür. Üretim araçları, çalışma araçları, yani kullanılan âlet, edevat, ve çalışma nesneleri, yani kullanılan ham maddeler olarak ikiye ayrılır. İnsanın doğayı sömürme ilişkisinde bilinçlilik düzeyinde vardığı yer olan teknoloji de altyapının önemli bir etmenidir. Bunlar, bir araya gelerek üretim güçlerini meydana getirirler. İnsanın insanla ilişkisindeyse, ilkin mülkiyet vardır. Bu, soyut mülkiyet hakkı olarak üstyapıda yer alan hukukî kategoriden ayrı, gerçek, somut bir ilişki olarak mülkiyettir. İnsanlar üretim araçları üzerinde somut mülkiyet durumlarına ve üretim sürecinde oynadıkları rollere göre sınıflara ayrılır ve öncelikle bir sınıfın üyesi olarak başka insanlarla çeşitli düzeylerde ilişkilere girerler. Böylece, insanın insanla ilişkisinden, üretim ilişkileri çıkar. Üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında bir de iş bölümüyle bağ kurulmuştur. İşte bütün bunların toplamı iktisadî altyapıyı ve üretim tarzını meydana getirir.

«Varlıklarının sosyal üretiminde, insanlar, aralarında belirli, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını, belirli sosyal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasî üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli teşkil eder. Maddî hayatın üretim tarzı, sosyal, siyasî ve genel olarak entelektüel hayat sürecini şartlandırır. İnsanların varlığını tayin eden şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini tayin eden sosyal varlıklarıdır.» Karl Marx, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,** çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1970, s. 23.)

Marx'ın bu tanımına dayanarak üstyapı kurumları arasında bir ayrım yapabiliriz. Bir yanda, politik örgüt ve hukukî yapı yer almaktadır. Öbür yanda, altyapıyla ve politik, hukukî yapılarla bağlanmış bilinçlilik formları vardır. Bunlar, din, felsefe, ahlâk, sanat, ve benzerleridir.

Engels'in Bloch'a ünlü mektubunda yazdığı gibi, altyapı ancak son kertede belirleyicidir. (Friedrich Engels, «Bloch'a Mektup,» **Marx and Engels: Selected Correspondance,** Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 417.) «Son kerte» sözünü zamana bağlı bir kavram olarak anlamamalıyız: bu, başka bütün yapılar kendi özgül belirlemelerini yerine getirdikten sonra altyapı da gelip son sözü söyler demek değildir. Zaten toplumsal gelişme hiçbir zaman durmadığı için, bu anlamda bir «son kerte» hiçbir zaman gelmez. Altyapının son kertede belirleyici olması, toplumun temel çelişkisini içinde barındırması ve dolayısıyla bütün yapıları belirledikten başka bütün yapıların birbirlerini belirlemelerinde de rol oynaması demektir.

Engels sözü geçen mektubunda altyapı ve üstyapının işleyişini bir «güçler paralelogramı» örneğiyle açıklamaya çalışmıştır. Toplumda çeşitli iradelerin gücü, her biri kendi doğrultusunda, baskı yapmakta, böylece ortaya hepsinin gücünün ortak baskısı sonucu olmak bakımından hepsinin ürünü, ama hepsinin baskısının doğrultusundan ayrı sonuç vermek bakımından hepsinden ayrı bir ürün çıkmaktadır. Bu mektupta tarihî maddeci görüşün bazı ana ilkeleri belirmekle birlikte, bireysel iradelerin vurgulanmış olması, bilimsel çözümlemeye gelmeyen soyut bir «antropoloji» yaratmaktadır. (Louis Althusser, **For Marx,** çev. Ben Brewster, Allen Lane the Penguin Press, 1969.) Bireysel iradeler ancak içinde yer aldıkları toplumsal ilişkiler çerçevesinde işlerlik gösterebileceklerine göre, ve üstyapı kurumları bireysel iradelerden bağımsız olarak toplumsal belirlemelerde rol oynayabildiğine göre, Engels'in paralelogramını iradelerin değil, toplumsal yapıların bir araya gelmesiyle oluşan bir bütün şeklinde tanımlayabiliriz.

Engels'in mektubunun en önemli yanı, üstyapı kurumlarının görece özerkliğini açıklamasıdır. Bu kurumlar arasında özellikle ideoloji biçimleri, dünya görüşünü belirleyen düşünce, algılama biçimleri, yavaş değişirler. Bunun çok iyi bir örneğini Marx **Kapital**'de verir. Yeni bir makina icad edilince, makinanın, yerini aldığı, o işi daha önce yapan hayvanın biçiminde yapıldığını anlatır. Oysa makinanın, örneğin at biçiminde olması gereksiz, hattâ verimi azaltıcıdır. Ancak bu işi eskiden atların yaptığı unutulduğu zaman makinanın biçimi değiştirilir ve aklîleştirilir.

Altyapı-üstyapı kavramlarını ve üstyapının görece özerkliğini böylece gözden geçirdikten sonra kültür konusuna gelebiliriz. «Kültür» kavramına varmak için önce «ideoloji»yi ele alalım. Çünkü bu iki şey tamamen iç içe geçmiş durumdadır. Bu kelimeyi «politik ideoloji» anlamında kullanmıyorum. Bilimin, bilimsel teorinin karşıtı olarak ideolojiyi kastediyorum: yani, toplumda varolan genel imge ve simgeler, genel fikirler, önyargılar, mitler, ata sözleri, vb. Bunlar, bütün düşünce pratiğini etkileyen genel zihnî kalıplardır. Altyapının değişmesiyle, ideoloji de değişir. Ama bu değişimde altyapı-ideoloji ilişkisi tam uyumlu bir ilişki değildir. Yani, altyapı değişiklikleri dolaysız olarak ideolojide yansımazlar. Önceki ideolojik biçimlerin belirlemesinden geçerek yansırlar. Eski ideolojik tortular, yeni ideolojik biçimleri her zaman bulandırır böylece. İngiliz burjuvazisinin iktisadî ve politik gücü kesinlikle ele geçirdikten sonra bile aristokrasi karşısında kendini ezik sayması ve önemli politik görevlerde aristokratları kullanması, kişisel hayatında aristokratlara özenmesi, eski ideolojik biçimlerin kalıcılığını gösteren sayısız örnekten bir tanesidir. «İngiliz burjuvazisi bu gün bile toplumsal aşağılık komp-

leksinden kurtulamadığı için kendilerinin ve uluslarının hesabına, bütün devlet görevlerinde ulusu şerefle temsil edecek dekoratif bir aylak takımı besler; aslında kendi yarattıkları bu seçkin ve ayrıcalıklı kişilerle tanışıp ahbaplık edince de kendilerini şereflenmiş sayarlar.» (Friedrich Engels, «Introduction to Socialism: Utopian and Scientific», **Marx and Engels On Religion,** Foreign Languages Publishing House, Moskova, 1965, s. 311.)

Üstyapı kurumları içinde değişmemekte en fazla inat edenlerin ideoloji biçimleri olduğunu kanıtlayan daha pek çok örnek verilebilir. Ama lafı bundan fazla uzatmayalım. Bu konu üzerinde uzun uzun durmam, ideolojik biçimlerin gerçek temelleri ortadan kalktıktan sonra da yaşayabileceğini göstermek için. Yani, bir toplumda, eskiye bağlı düşünce biçimlerinin varolması, her zaman, bunların o toplumda somut bir temeli olduğunu göstermez.

Sanat, din, ahlâk, felsefe, hepsi ideoloji ögelerinden doğar. Ve hepsi birden kültürü meydana getirirler. İdeoloji bilimsel-teorik değil, pratik-toplumsal bir ileve sahiptir. Toplumun mânevi bütünlüğünü, dayanışmasını sağlar. Kültür ise, toplum bütünlüğünün, gelişme doğrultusunun üzerine dayandırılacağı değerleri verir, tesbit eder. Ama «kültür» dendiğinde yalnız üstün fikir ve sanat ürünleri anlaşılmamalıdır. «Killing»in serüvenleri de, «Ağlama değmez hayat» şarkısı da, kültürün parçalarıdır aslında.

Osmanlı Toplumunun Yapı Değişikliği

Bu genel-teorik bölümden sonra, Osmanlı toplumunun yapı değişikliğine geçebiliriz. Burada dezavantajımız, Osmanlı tarihini hâlâ ayrıntılarıyla bilmiyor oluşumuz. Onun için, bu konuyla ilgili çözümlemeleri büyük ölçüde «uzun vade» oluşumlarının gözlemine dayandırmak zorundayız.

Marksist teoride bir sınıfın devrimciliği, üretim güçlerini geliştirmesine bağlıdır. Oysa Türkiyedeki gelişmede bu sorun iyice çapraşık bir durumdadır. Batıdaki burjuvazi gibi bir sınıf bizde olmadıktan başka, üretim güçlerinin gelişmesi de dışa bağlı oldu. Osmanlı toplumu kendi temel çelişkisini çözmeyi beceremeyince Batı bu işi bizim yerimize (ve kendi lehine) yapıverdi. Düzen değişikliğine de Türkiyede gerçek anlamda bir sınıf değil, bürokrasi önayak oldu. İşte bu garip durum yüzünden, Türkiyenin gelişmesi de, sınıflarının yapısı da, türlü çelişkiler (yani, Batıdakinden farklı çelişkiler) gösterir.

Her toplumun kendine özgü bir dinamiği vardır. Osmanlı toplumunun dinamiği, başka birçok Doğu ülkesinde olduğu gibi, ülkede yeni bir üretim tarzına geçişi sağlayacak artı-ürünü sağlayacak güçte değildi. Üretimle tüketim arasındaki ilişki, artı-ürünün yatırımına meydan vermiyordu. Batı dünyasından yeterince uzak olmayışı da Osmanlı toplumundaki temel çelişkinin (yani üretim ilişkilerinin üretim güçlerini köstеklemesinden doğan çelişki) yıkıcı etkisini artırıyordu. Yapı değişikliği zorunlu olmuştu ama, toplum bu değişikliği kendi başına gerçekleştirecek durumda değildi. Batının ezici iktisadî egemenliği, dayanıksız Osmanlı toplumunu güdümüne aldı ve yapı değişikliği böylece Batının denetiminde olabildi.

Olaya uzun vadede bakınca Batılılaşma dediğimiz şeyin temelde, emperyalizmin vesayeti altına girerek kapitalistleşmemiz olduğunu görüyoruz. Bu olayın gerçekleşmesini teorik düzeyde şöyle açıklayabiliriz: altyapıdaki temel çelişki toplumun ayakta durmasını imkânsızlaştırıyor. Üstyapıda ana çelişki, bu koşullarda, Batının iktisadî üstünlüğüyle başa çıkamayacağımızın bilinci olarak beliriyor. Batılılaşma hareketleri böylece, önce üstyapıda, başlıyor. Bu hareket uzun sürede toplumun altyapısını ilkel bir kapitalizm doğrultusunda değiştiriyor (Üretimin yerli kolları, örneğin el sanatları, emperyalizm baskısıyla yıkılmış, ülke iktisadında boşluklar açılmıştı). Değişen altyapı zamanla yeni ideolojilerini de üretiyor. Gelgelelim, yeni üretim tarzının dış dinamikle ve güdümlü olarak işlemesi sonucu, değişim son derece yavaş oluyor (aradan yüz yıl geçtikten sonra kapitalistleşmenin neresinde olduğumuz belli). Kapitalizm, üretimin bütün dallarındaki ilişkileri değiştirecek gücü gösteremiyor. Yeni sınıflar, güçsüz oldukları için, eski yönetici sınıflarla ittifaklar kurmak ve bu ittifakları sürdürmek zorunda kalıyorlar. Bütün bunların sonucunda, yapı değişikliği sınırlı kalıyor ve yapı, değiştiği oranda üstyapıda yenilikler getirmekle birlikte, toplumun birçok kesiminin geleneksel ilişkilerden kopamaması, eski ideolojilerin de rahatça yaşamalarını sağlıyor. Böylece, paradokslar, çelişkiler, tutarsızlıklarla dolu bir kültür oluşuyor. Bir uyumsuzluklar ülkesi oluyor Türkiye. İçinde birkaç çağı birden barındırıyor.

İlericilik, gericilik kavramları da dolayısıyla toplumumuzda hayli belirsiz kalmıştır. Gerçek anlamda bir ileriye gidiş olmayınca, neyin ve kimin ilerici ya da gerici olduğunu anlamak güç. Çıkarları dolayısıyla başlangıçta Batı emperyalizmine karşı koyan esnaf, zenaatkâr, yeniçeri ve ulemâ gibi zümrelerin bu davranışını ilericilik olarak niteleyemeyiz. Çünkü aslında yaşaması mümkün olmayan eski düzeni yaşatmaya çalışıyorlardı. Öte yandan, hiç değilse emperyalizme tepki gösteriyorlardı ki, sahnede ilericilik nutukları atan Osmanlı bürokratlarının çoğunun aklına gelmiyordu bunu yapmak. Bu kargaşalığın yakın tarihimizden tipik bir örneği köy enstitüleridir. Hareketi, zamanın ilerici bürokratları başlatmıştı. Genel eğitimsizlik ortamında köy enstitüleri hareketi şüphesiz ileri bir hareketti. Ancak, ülke çapında devlet kapitalizmi yapılırken, köy enstitülerinden de her köyü kendine yeterli bir birim halinde örgütleyecek öğretmenler vermeleri bekleniyordu. Gerçekten ileri bir düzenin pazar iktisadıyla otarşik köy uzlaşamazdı. Dolayısıyla, ilerici bürokrat kendisiyle çelişkiye düşüyordu. Öte yandan, harekete karşı çıkan «gerici» zümre, bunu halkın okumasını istemediği için yapsa da, kapitalizmi özlemesi ve otarşik köyün kapitalist gelişmeyi engelleyecek bir birim olduğunu sezmesiyle, kendi içinde daha tutarlı kalabiliyordu. Ve gene uzun vadede, ilerici bürokrat, cılız kapitalistin kendi başına beceremeyeceği ilkel sermaye birikimini tamamlayıp kapitalizme ülke çapında «start» işareti verme hazırlığındaydı. Akıllı kapitalist de bunun bilincinde olduğu için hükümetin devletçilik politikasını destekliyordu. Bu kargaşalıkta gerçekten zor, neyin ilericilik, neyin gericilik olduğunu söylemek.

Aynı kargaşalığı kültür düzeyinde de kolaylıkla izleyebiliyoruz. Üstyapının geç değişmesinden birkaç kez söz etmiş, Türkiyede değişimi özellikle geciktiren özgül koşullara değinmiştim. «Pre-kapitalist» denebilecek bir kültürün ülkemizde bugün bile varoluşu böylece açıklanmış olur sanırım. Gelgelelim, pre-kapitalist kültür artık partiyi kaybetmiş durumdadır. Zaten şimdiye kadar türlü belirlemelere uğradığı için artık katıksız değildir. Altyapı değişikliği bir kere rayına oturup, bütün güçsüzlüğüne karşın kapitalizm Türkiyede egemen üretim tarzı olunca, pre-kapitalist kültürün yaşama şansı da iyice azalmıştır. Ulaştırma imkânları, sinema, vb. yan etmenlerin etkisi gitgide önem kazanmaktadır. Öyle ki feodal kültürün militanları çok yerde modern araçlarla mücadele vermek zorunda kalıp, «radyoda şeytan vardır», «otomobil gavur icadıdır» yollu propaganda yapmaktadır. Ama bu, sonu baştan belli bir mücadeledir. Pre-kapitalist kültür dış etkilerle yozlaşır, Dede Efendi yerini bugünün felâket yeni alaturkalarına bırakırken, Osmanlı kültürünü diriltmekten söz etmek anlamsızdır. Üç beş aydın arasında diriltilir belki ama, Türkiye halkı bugün bambaşka yerlerdedir.

Gelelim madalyonun öbür görünümüne. Her üretim tarzının kendine göre bir ideolojisi ve bu ideolojiden oluşan bir kültürü olduğuna göre, Türkiye kapitalizminin de, ülkenin bütününe yayılmış olmasa bile, oluşturduğu bir kültür bulunacaktır. Netekim, ilk Batılılaşma girişimlerinden bu yana gelişmekte olan ve bugünün Türkiyesinde epey önemli bir yer kazanan böyle bir kültür vardır. Gelgelelim, Batılılaşma hareketi ve buna dayanan yeni kültür kitleleri ancak ikinci dereceden etkilemektedir. Dolayısıyla gücü, yaygınlığından değil, egemen çevre kültürü olmasından gelmektedir. Bu da tutarsızlıklarla dolu bir kültürdür (gerçek Batılı bir kültür olmadığı gibi pre-kapitalist kültürün çeşitli belirlemelerine uğramıştır). Örneğin, bu kültürün bir parçası olan «Kemalizm» içinde Aydın Yalçın,ın, Metin Toker'in, Sabahattin Eyüboğlu'nun ve Şevket Süreyya'nın eşit ölçüde yeri olabilmektedir.

Şüphesiz ki bütün dış etkilere karşın bir Türkiyeli insan ve bu insanın duyarlığı, geleneği vardır (Bundan sonraki yazının konusu bu aslında). Özellikle halk, ulusal karakteristiklerini koruyabilmiştir. Ve bu temel, bundan sonra kurulacak kültürde de temel olacaktır. Artık, hümanist Batı-teokratik Osmanlı, ya da emperyalist Batı-insaniyetçi Doğu tartışmalarının geçerli olabileceği çağ kapanmıştır. Çünkü bugünün Türkiyesinde toplumsal alternatif artık bellidir: Sosyalizm. Şimdiki Türk aydını, Tanzimat aydını gibi şaşkınlık içinde olmak zorunda değildir, hâlâ şaşkınsa bu onun kendi suçudur. Türkiyede halk da artık durumunu değerlendirebilmekte, kurtuluş yolunu her gün daha iyi görmektedir. Bu ortamda, Batıdan hangi değerleri aktaracağımızı, hü-

ATAOL BEHRAMOĞLU

SANA SESLENMEK İÇİN

Gece sessizce başlıyor ve ırmağın
Öte yakasına geçiyor atlılar
Bir papatyanın açışını dinliyorum
Gökyüzü
Gitgide genişliyor
Islak yaprakların derin yeşilliği
Islak dağların uyandırdığı keder
Islak tarlaların turunculuğu
Tezek kokusu ve yanık ot kokusuyla
Loş bir oda duygusuyla gelen uyku
Kendime bir demet çiçek topluyorum
Öğretmenimin iliklediği göğsüm
Ne kadar genç
Ağzımda taptaze bir tütün kokusu
Ve taze ceviz kabuklarının karарttığı parmaklarımda
Bir ağız mızıkası
Öğrendiğim ilk şarkılar
Yollar, yollar, yollar boyunca
Söylediğim ilk şarkılar
Sevgilim olan bütün kızlar
Siyah önlükleri ve kaçamak
Bakışlarıyla geçip gittiler
İlk fotoğrafımdaki
Yakışıklı saçım.
Ey akşam, ey bir aşkın
Başlaması ve bitmesi
Ey turuncu akşam, dudaklarım gibi moraran.
Gece evleri sardığında
Ve bahçeleri
Işıklar içinde kaçıp giden
Bir tavşan gibi yalnızım.
Yolun iki yanında kalan
Karanlık dağların ötesinde
Neler olup biter?
Ve girdiğimiz uykulu kasaba
Lokantadaki uykulu çocuk
— Ölgün ışıklı lokantada —
Ölgün patatesler.
Bir adamın
Doğması ve ölmesi
Ve bazı işlemeler yapması hayatında
Bazı bağlardan
Üzüm toplaması
Bazı sinemalara gitmesi
Bazı kızları sevmesi
Ve ölesiye yalnızlık çekmesi
Bazı şehirlerde.
Ey akşam, turuncu ve mor akşam
Ey gökyüzü, ey benim
Gittikçe esmerleşen kalbim.

Şimdi beyaz bir kızın
Yanında olabilmek için
Bazı çılgınlıklar yapabilirim
Onu boynundan öpsem ve onunla
Dünyada olup bitenlerden konuşsak.
İngiliz birahanelerinde
Damalı kasketleri
Ve şaşılacak kadar yorgun yüzleriyle
Ve bütün emekçiler gibi
Çocuksu gözleri
Partal elleriyle oturan
İşçilerden konuşsak.
Zencilerden konuşsak sonra
Gülünce bütün yüzleriyle gülen
Yakışıklı ve hazin
Zencilerden
Gece dünyanın her yerinde
Geliyor ve her yerde
Aynı duygu yanıyor kalbimizde
Sen şimdi
Duvarına bir şiirimi asmışsındır
Uyuyorsundur
Belki düşünüyorsundur
Sonuncu kattaki odandan
Yıldızlara bakarak
ve yıldızlar
Her zaman
Eski ve tanıdıktır
Özellikle bir tren penceresinden bakıldığında —
İçimiz
Nedensiz bir hüzünle dolduğunda
Sırt üstü uzanıp toprağa
Baktığımız yıldızlar.
Bir harman yerinde ya da
Düz bir damda.
Uzaktan
—Bütün Kürtçe türküler gibi—
Yanık bir türkü gelirken
Sıcaktan bunalırken
Evler ve yollar.
Ve yaşlı kadınlar
Uyuklar gibi büzülüp minderlerine
Düşünürlerken eskinin
Olağanüstü günlerini
Gece sessizce başlıyor ve ırmağın
Öte yakasına geçiyor atlılar
Çalıların hışırtısını dinliyorum
Sana seslenmek için
Yeni şiirler tasarlıyorum.

Ekim 1970

manizmi Montaigne yoluyla mı, yoksa Yunan mitolojisi yoluyla mı halka benimseteceğimizi, ya da Latin alfabesinden vazgeçip Arap alfabesine dönersek geçmişimizle bağımızı daha iyi koruyup koruyamayacağımızı düşünmek, en azından, abestir. Sosyalist Türkiyeyi ve Sosyalist Türkiyenin kültürünü yaratmaktır görevimiz.

Bu öyle birdenbire olacak bir iş değildir elbette. Nasıl olacağını şimdiden söylemek de spekülasyon olur. Kesin olan, bunun, devrimci eylem içinde oluşacağı. Pre-kapitalist kalıntılardan ve Batı kopyacılığından arınıp giderek sınıfsız toplum kültürü niteliğine erişeceği.

Franz Fanon'un Cezayir üzerine anlattıkları aklıma geliyor. Cezayir'in bir model olarak alınması gerektiği için değil, kültür değişmesi olayını, halk savaşı gibi bir büyük süreç içinde somutlandır-

dığı için (Cezayir'in Müslüman geleneği de bizimle bir yakınlık yaratıyor şüphesiz).

İlk olarak peçe konusunu ele alıyor Fanon. Fransızların ilericilik adına, peçeye karşı yıllar süren kültürel bir savaş açtıklarını, Cezayirlilerinse sömürücüye karşı yarı bilinçli, yarı bilinçsiz direnişlerinde, peçeye bir koruyucuymuş gibi sarıldıklarını anlatıyor. Fransızlar uygarlık adına konuşuyor ama, istedikleri, kadını geleneksel yerinden koparmak, kendi yabancı değerlerini ona aşılamak, Cezayiri böylece içten parçalamak.

Ama kurtuluş savaşı başlayıp kadınlar da kavgada yer alınca Müslüman kadının geleneksel edilginliği giderek yok oldu. En şık Batılı elbiseleri giyerek polis kordonundan, Fransızların iltifatları arasında geçen kadın, çantasında tabancalar, bombalar taşıyordu. Bu numaranın anlaşılması üzerine devrimci Cezayirli kadınlar yeniden çarşafa büründüler. Taşıdıkları silâhları iplerle bacak aralarından sarkıttılar. Yabancı polislerin elleriyle oralarını buralarını yoklayarak arama yapmasına aldırmadılar. Kır kesiminde kadın dağlarda gerillalarla gezdi. Aile baskılarından kurtuldu, ayrıca devrim için yaptıklarıyla kendini saydırdı da ailesi ne.

Buna benzer sürüyle örnek sayıyor Fanon. Bunların içinde Arapların tıbba karşı tutumları, radyoya karşı tutumları, vb. var. Hayatı, davranışları, kültürü durmadan değiştiriyor devrim süreci. Üstelik, yarım kalmış Cezayir devrimi bu.

Yazıyı bitirmeden önce Türkiyeden basit bir örnek vereyim: dilde özleşme olayı. Türkiyenin uluslaşması sürecinde, Osmanlıcadan kurtulmak istemesi doğaldı. Arı dil yaratma çabaları böylece uluslaşma gibi önemli bir toplumsal temele dayanır. Gelgelelim, Türkiyedeki bütün reform hareketleri gibi bu da küçük burjuvaların tekelinde kaldı. Yeni kelimelerin dolaşımı küçük burjuva katlarında kaldığı sürece, masa başında kelime uydurmanın önemli bir sakıncası yoktu. Eski dilden neyin yaşadığını, yeni dilden neyin tuttuğunu da kitlelerin yurt çapında devrimci eyleme katılması ve aydın tabakadan kişilerle kaynaşması sürecinde anlıyoruz. Yani son sınama, gene halkın devrimci eylemi.

MURAT BELGE

NEDİM GÜRSEL

HİKÂYE

KIŞA DOĞRU

Adam kahvede, kirli camın yanındaki masaya oturmuş cigara içiyordu. Cepleri tütün kokan eski bir yağmurluk vardı üstünde. Güz güneşi masanın yosun yeşili örtüsünü gittikçe solduruyordu. Bir parça ışık adamın iri parmaklı ellerinden yukarıya tırmandı, sakalları uzamış karışık bir yüzü aydınlattı. Güneş artık hiç ısıtmıyor, diye düşündü adam. Sadece aydınlatıyor, uzaktan vuran sarı bir lamba gibi. Başka ülkelerden gelmiş insanların o çekingen bakışlarını gizleyen duman rengi gözlerini pencereye çevirdi. Sinek pisliklerinin, camda izi kalmış yağmur damlalarının arasından sokağa baktı: apartmanlar, iki katlı eski evler ve küçük mesçitin avlusundaki yaprakları dökülmüş ağaç. Gökyüzünün soğukluğunu yüreğinde duydu, belirsiz bir titreme yayıldı gövdesine. Güneş yavaşça, bir masal topu gibi kara çatıların üstüne çekildi. Ağacın çıplaklığını bir anda kırlangıçlar doldurdu. Çevreye keskin çığlıkları yayılıyordu, kalabalıktılar. Yumuşak kara tüyleriyle gittikçe koyulaşan ırmakları, sessiz bir bozkır akşamının o rahatlatıcı serinliğini anımsatıyorlardı. Sonra havalanarak düzenli aralarla göğün mavisini böldüler. Adam yakın sokakların kirini taşıyan dağınık saçlarını elleriyle tararken, göç başladı, diye düşündü. Güneşi bol, sıcak ülkelere gidiyorlar. Gözünün önünden büyük bir kumsal, denizin hemen kıyısından başlayan dağların uzaklığı geçti. Kırmızı gagalı beyaz leylekler, yorgun kırlangıç sürüleri güneşli bir kıyıya kondular. Kocaman güz bulutu güneşi kapayınca adamın yüzüne vuran aydınlık donuk bir külrengine dönüştü, az önce kurduğu sıcak düşün dudaklarına bıraktığı gülümsemeyi sildi. Adam sokakların gittikçe ıssızlaştığını, üşüyen ellerin saksıları naftalin kokulu odalara taşıdığını anımsadı. Pencerenin dikdörtkeninden uzun bir atkı, şapkalar, yağmuru bekleyen birkaç telâşlı yüz geçti. Şehir hep aynı alışkanlıkla kışa hazırlanıyordu. Birden, umulmadık bir gürültü doldurdu kahvenin içini. Kocaman kasnakların zincirden boşanmasına benzer bir ses. Adamın yüzünde tedirginliğin kaçamak gölgesi dolaştı. Yandaki masada pişpirik oynayanların eli karıştı. Bir papaz, rengi solmuş iki dokuzlunun üstüne ürpertiyle düştü. Kimse dikkat etmedi bu yanlışlığa. Emekli memurun okuduğu gazetenin üstünden beliren meraklı bir gözlük şaşkınlıkla çevreye bakındı. Öncekinden daha değişik, düzenli bir motor gürültüsü duyulunca emekli memur gülümsedi. Yeni bir ele başladı pişpirikçiler. Kulakları buldozerlerin alışılmış gürültüsünü tanıyınca adamın yüzündeki tedirginlik dağıldı. «Yine evleri yıkıyorlar» diye söylendi kendi kendine, «kışa doğru yeni apartmanlar dikecekler...». Şehrin ana caddelerinden birini genişletmek için, geçen güz yıkılan evleri anımsadı. Otobüsle geçerken, işçilerin ellerindeki kocaman balyozları kalın duvarlara, küf kokan eskimiş kalaslara vurduklarını görmüştü. Caddenin sağ yanındaki evler bir savaş sonu görünümündeydi. Çatıları çökmüş, duvarları yıkılmış, bazıları da bir pasta dilimi gibi tam ortadan ikiye bölünmüştü. Odalarda, sofaların yıpranmış döşemelerinde eli balyozlu adamlar dolaşıyordu. Beyaz bir toz bulutu içinde, balyozlarını rasgele indiriyorlardı. Bir cigara daha yakarak sıkıntıyla kışı düşünmeye koyuldu. Ondan başka gazetesine gömülmüş emekli bir memur, pişpirik oynayan gençler, bir de ışığın ulaşamadığı tezgâhın dibinde somurtan üç işsiz vardı kahvede. Semaverin üstünde fokurdayan çaydanlıktan uyuşuk, gevşetici bir koku yayılıyordu. Ansızın kapı açıldı, soğukla birlikte telâşlı iki göz daldı içeri:

«Gecekonduları yıkıyorlar!...»

Pişpirikçilerin bakışları iskambil kâğıtlarından kapıya kaydı. Papaz, yosun yeşili masanın üstünde rengi solmuş iki dokuzluyu buldu yeniden. Semaverin sıcağıyla buğulanmış saydam bardakların, gökmavisi cam kavanozların, nargilelerin arkasından kahvecinin sarkık bıyığı göründü. İşsizler korkuyla birbirlerine baktılar, sonra kafalarındaki soru işareti belirsiz bir ünleme bıraktı yerini. Emekli memur yeni bir olayı duymanın sevinciyle gazetesini katlayarak cebine koydu. Haberi getiren, kimsenin yerinden kıpırdamadığını görünce bozuldu, aldırmaz bir tavırla çıktı gitti. Pencerenin yanındaki adam da arkasından. Kahveci aralık kapıyı örtmek için yerinden kalkmadan önce oturaklı bir küfür savurdu.

Adam çamurlu dar bir sokağı yürüyerek gürültülerin geldiği alana çıktı. Halk gecekonduların bulunduğu toprak zeminli küçük düzlüğe birikmiş, ilgiyle olan biteni izliyordu. Kalabalığa sokulunca, polis kordonunun çevirdiği iki kocaman buldozeri gördü. Sarı renkli, her yanından vitesler, kollar fışkıran karmakarışık iki dev. Sayısız pencereli yüksek apartmanların arasına sıkışmış birkaç gecekondunun önünde öfkeyle deviniyorlardı. Hiç kimseyi kordonun öte yanına geçirmiyordu polisler. Gecekondu sahipleri bir köşede sessiz bekleşiyorlardı. Yanında duran iri yarı kadına:

«Neden hiç ses çıkarmıyor bunlar?» diye sordu.

«Karşı koyanları döverek arabalarına bindirip götürdüler» dedi kadın. Polislere sert bir bakış fırlattı. Romanlardaki ana tiplerine benziyordu, sebze dolu bir file vardı elinde. Adam gecekondu sahiplerine dikkatli bakınca içlerinde kadınlarla çocukların çoğunlukta olduğunu farketti. Acının derin izi kımıltısız yüzlerine gelip durmuştu. Soğukta saçak altına tüneyen yağmur kuşları gibi sessizdiler. Gözlerinde çıkılmamış bir yolculuğun o belirsiz sıkıntısı dolaşıyordu. Buldozerlerden biri en öndeki teneke damlı gecekonduyu ezerek ilerledi. Yağmurdan çürümüş tahta duvarların çatırtısı şehrin gürültüsüne karıştı. Öteki buldozer az önce yıktığı gecekondunun üstünden geçerek bir başkasını hırsla kavradı, kocaman bir kayayı topraktan söker gibi sarsılarak yan döndü. Aynı anda paslı tenekelerin gıcırtısı duyuldu. Bir şeftalinin tüylü kabuğu dudaklarına deymişcesine ürperdi adam. İçinden, bütün kötü sürtünmelerin sinir bozucu uyumsuzluğu geçti. Kalabalıktan biri:

«Ay, ne kötü ses bu böyle!...» diye yakındı. Bir başkası:

«Yıkmakta geç bile kaldılar. Bir sürü pis, arsız çocuk doluştu mahalleye efendim!»

«Herşeyden önce turistlere ayıp oluyordu.»

«Kışı nerde geçirecek bu zavallılar?!...»

«Hanımefendi acımamalı böylelerine. Bütün kaatiller hep gecekonduda oturanlardan çıkıyor.»

«İyi oldu. Hırsız, esrarkeş yatağıydı.»

«Sakın içlerinde insan olmasın?»

«Yok efendim, bir saat önce haber verilmiş kendilerine.»

Kafalarda hızla değişen, birbirini kovalayan düşünceler:

«İyi ki gecekonduda oturmuyoruz.»
«İyi ki bize dokunmuyorlar.»
«İyi ki polis var.»

Yüksek apartmanların katran rengi duvarlarına doğru çarpılmış son gecekondu da yıkılınca boldozerlerin sesi yavaşladı. Gecekondu sahiplerinin bulunduğu yerden gittikçe çoğalan bir uğultu yükseldi. Soluk yüzlerindeki acı, yavaşça öfkenin birikimine bırakıyordu yerini. Nerden atıldığı anlaşılamayan kocaman bir taş polislerden birinin beyaz miğferini yere düşürdü. Bunun üzerine kalabalığa doğru yürüdü polisler. Coplarıyla yaşlı kadınların, ince bacaklı zayıf çocuk gölgelerinin üstüne saldırdılar. Kalabalık bir anda dağıldı.

Çocuk gittikçe kuruyan çamurlu toprağa oturmuş, güneşe bakıyordu. Kumaşı yer yer aşınmış kocaman bir palto vardı üstünde, kısa pantolonun altında üşüyen çıplak bacaklarını örtüyordu. Güneş gökyüzünde uzak bir yere çekilmişti. Renklerin yavaşça hüzünlü bir sarıya dönüştüğü maviliğin en uzak köşesine. Yıkıntılardan kalkan toz bulutunun kırmızıya boyandığını görünce gülümsedi. Kırmızı ışık kirli yüzüne, kapkara bakan kocaman gözlerine dokundu. Belirsiz, yumuşak bir el saçlarında dolaşıyordu sanki. Uzun kirpiklerin fışkırdığı gözkapaklarını yumarak kendini renklerin büyüsüne bıraktı. Birden karanlık bir gölge kapladı kırmızıyı, güneşin battığını sanıp korkuyla gözlerini açtı. Karşısında iki kocaman ayakkabı duruyordu. Biri güneşi kapatıyor, diye düşündü, kediler gibi usulcacık yaklaşmasını da biliyor. Akşam olmadığına sevinerek çamurlu ayakkabılardan, buruşuk pantolonun üstüne doğru kaydırdı gözlerini. Adamın sakalları uzamış karanlık yüzünü gördü.

«Ne yapıyorsun burda?»

«Hiiiç» diye yanıtladı çocuk, «bekliyorum.»

Adam şaşırmıştı. Yıkıntıların arasında oynamaktan hoşlanan yoksul bir çocuk olmalı, diye geçirdi içinden. Taş ve çürük tahta yığınları sessizce karanlığa gömülüyordu. Gecekonduların teneke kaplı damları, tek pencereli küçücük odalarıyla şehrin gerçeğinden bir anda nasıl silindiklerini düşündü.

«Annen baban varmı senin?»

«Babam var. Geceleri gelir, sabah da erkenden işe gider. Onu bekliyorum burda.»

Akşamları tütün kokusuyla birlikte içeri giren iki yarı bir adamdı baba. Sakat kardeşinin bütün gün oturduğu sedirden bir tek o kaldırabilirdi. Baltasını kapının arkasına koyduktan sonra çocuğu kocaman elleriyle kucaklar, hafifçe yerdeki sininin kıyısına bırakırdı. Kardeşi her vakit sedire, rengi solmuş güllerin ortasına oturur, odanın tek penceresinden dışarı bakardı. Apartmanları, yağmuru, güneşi, gökyüzünün üşüten mavisini görürdü.

«Baltası var benim babamın. Öyle keskin ki, bizim okulun odunlarını bile o yardı.»

Adamın gözlerinde sıcak bir sevgi parladı. Babasını seviyordu anlaşılan.

«Okula da gidiyorsun demek.»

«Gidiyorum tabii» dedi çocuk. Kara tahtaya yazılan ince belli yazıları, yuvarlak şekilleri, sobanın yanında oturan mavi kurdeleli tombul kızı düşündü. Adam,

«Madem okula gidiyorsun bil bakalım öyleyse, yıldızlar ne vakit uyur?» diye sordu.

Çocuk düşünmeye başladı. Sonra kocaman gözlerini adama dikip, içtenlikle.

«Bilmiyorum» dedi, «daha öğrenmedik ki bunu! Ama çarpım cetvelini sor istersen.»

Adam uzakta kalmış belirsiz bir geçmişi anımsıyordu. Yalnızlık duygusundan, yıllardır içinde yaşadığı büyük şehrin gürültüsünde çok uzakta kalmış mutlu bir geçmişi. Ansızın incelip kopan beyaz, yumuşak bir düşten uyanır gibi,

«Ondan kolay ne var» dedi.

«Ondan kolay ne varmış! Kardeşime sor bakalım bilecek mi »

«Senin kardeşin de mi var?»

«Var ya. Ayakları tutmadığından bütün gün evde oturur. Hep pencereden dışarı bakar. Oyalansın diye elişi kesmesini öğrettim ben de ona.» İçinde birşeylerin acılığını duydu. Soğuk bir geceyi, gaz lambasının ışığında kardeşiyle birlikte elişi kâğıtlarından kestikleri kırmızı evi, sarı yıldızları anımsadı.

«Peki, kardeşin nerde şimdi? »

Çocuk eliyle yarı karanlıkta duran gecekondu yıkıntılarını gösterdi.

«İşte orda!»

Adam korkuyla yıkıntılara doğru koşmaya başladı. Onu böyle koşarken görünce güzel bir gülümseme yayıldı çocuğun yüzüne. Soğuktan uyuşmuş çıplak bacaklarıyla bir sıçrayışta yerinden kalktı.

«Yakalarsam ebe sen olursun» diye seslendi. Kirli saçları küçük bir dalın üstündeki serçe yuvasına benziyordu.

STEPHEN TURGOFF

AMERİKA'DA DEVRİMCİ ŞİİR

«Amerika'da Devrimci Şiir» adlı yazı Amerika'nın radikal dergilerinden Guardian'*da geçen ay yayınlanmıştı. Yazarın savı,* Halkın Dostları'*nın ta baştan beri söylediklerine paralel olarak, şöylece özetlenebilir: devrimci şair olmadan devrimci şiir olmaz; başka bir deyişle, şair devrimci olmadan şiiri devrimci olamaz... İster Amerika'da ister Türkiye'de olsun, «burjuva düşünsel tarihinin tutsağı olan» şairin ilk ödevi, kafasını düğümleyen «yanlış bilinci», devrimci bir bilinç yolunda ve devrimci eylem içinde söküp atmaktır. Hele bu «yanlış bilinç» az-gelişmiş Türkiye'de olduğu gibi, emperyalizmin empoze ettiği yapay bir bilinç ise...*

Amerikan şiirinin azgın içedönüklüğü en azından otuz yıldır uluslararası bir yüzkarası oldu. Batı Avrupalı ve Amerikalı şairlerin metafiziğe bağlılık andı içmeleri ender görülen bir şey değil tabiî; ama Amerikan şairleri, yalnız kendilerinden söz etmeyi koskocaman bir fetiş yaptılar ve kendi 'benlik'lerinin saygıdeğerliğine sımsıkı sarılmakta herkesi geride bıraktılar. Ezra Pound ile T.S. Eliot'un dümen suyundan gelenlerin, yani şairin genel anlamda bazı kültürel görevleri olduğunu kabul edenlerin bile gündelik hayattaki 'Mitsel'i saptamaktan başka bir şeye aldırdıkları yok. Ne gariptir ki, ilk ve en büyük demokrasi şairlerinden biri olan Walt Whitman'ı yetiştirmiş olan ülkede onun izinden giden pek az şair yetişti. Whitman'ın gerçek mirascıları Güney Amerikalı şairler oldu.

Bir kaç yıl önce, öğrenci hareketlerinin en parlak günlerini yaşadığı dönemde, yeni bir devrimci Amerikan şiiri uçverecekmiş gibi oldu. Otuz kırk yaşlarında nice şair, şiirsel yaşamlarında belki ilk kez, içinde bulundukları ortamın çürüyüşünü incelemeye başladılar: eli yüzü düzgün, bir yere kadar siyasal bir şiir birikintisi çıktı ortaya. Gary Snyder ile W.S. Merwin bu akımın önde gelen şairleri arasında sayılabilir. Ne var ki, bunların öfkesi artık yatışmışa benziyor; olsa olsa bir ekoloji konusu kızdırıyor kafalarını.

«Teksir makinesi devrimi»nin ürünü daha genç şairlerin de onlardan pek kalır yeri yok. Teksirle basılan eş dost dergileri palazlanıp, renkli menkli, çarşaf boyu haftalık gazeteler durumuna gelince bunların pek çoğu şiiri bırakıp yöneticiliğe merak sardı. Hâlâ şiir yazmayı sürdürenler ise şimdi çok başka sevdalarda.

Geçenlerde **Yakın Amerikan Tarihine Değinen Kırk Şiir** adlı bir antoloji yayınlandı. Düzenleyicisi Robert Bly, 1960 yıllarında Amerikan şairlerinin Vietnam savaşına karşı örgütlenmeleri uğrunda çok çaba harcamış, savaşı yeren, yarı siyasal bir çok şiir yayınlamış bir şair. Bu antoloji için yazdığı önsözde Bly şöyle diyor: «Şairin asıl görevi Amerikan «ruhunu» sarmalayan kabuğu delmektir. Ancak, bu kabuk şairin kendi içinde de bulunduğuna göre, siyasal şiirin yazılışı kişisel şiirin yazılışı gibi

olacaktır: yani, içe-doğru apansız bir abanış. «Bly'a göre, siyasal şiir, şairin kişisel dürüstlüğünü koruması, bireysel duyarlığın üstünlüğünü kamu vicdanına ilân etmesidir. Siyasal şiiri yazış eylemi, Vietnam'da savaşmamak için asker olmayı reddetmeye benzer. Bu yüzden, şairleri, Amerikan imparatorluğunun zehirli havasında telef olmaktan ancak siyasal şiirin yeniden doğuşu kurtarabilir.

Bazı bakımlardan katılıyorum Bly'ın dediklerine. Elbette siyasal şiir bilincin en dip katlarından çıkıp gelmeli, rastgele bir gözlem ya da kanı olmamalı. Elbette bazı yayınlarda şiir diye geçinen, ateşli ama kolay «manzume»lere benzememeli. Siyasal şiir dürtüsünün diğer şiirsel dürtülerden ayrı olmaması gerektiği yargısına da bir diyeceğim yok. Şairin asıl görevinin bir kabuğu delmek olduğu da kabul. Ama yollarımız bundan sonra ayrılıyor.

Şairin asıl görevi yanlış bilinç'in, yani kendi bilincinin kabuğunu delmektir: hele o şair burjuva düşünsel tarihinin tutsağı ise. «Doğru» bilincin içerde bir yerde bulunduğunu ileri sürmek en azından ütopik, aslında gerici bir düşüncedir. Gerici bir düşüncedir çünkü, yanlış bilinç'e olan şimdiki çelişkinin insan kişiliğinde değişmeyen bir şey olduğunu doğrusunun bir zamanlar varken şimdi kaybolduğunu, ancak derin bir içe-bakış'la ortaya çıkabileceğini varsaymaktadır. Oysa ki, günümüzde yanlış bilinç'e çelişkin olan yeni bir bilinçtir: değişen nesnel koşulların yarattığı yeni bir bilinç. Bu yeni bilincin en belirgin özelliği topluluğun bilinci olmasıdır. Bir kimse ister şair olsun ister olmasın, yanlış bilinç'i delip geçmenin biricik yolu, kişinin kendisinde bu yeni bilinci yaratmasıdır. Bu bilinç ancak diğer bilinçlerle ilişki kurulduğunda kendisi için (öz-eleştirel) ve kendi başına (nesnelce gerçek) duruma gelebilir. Onun için, devrimci bir şair bu bilinci ezilenlere duygusal bir yakınlık beslemekle değil, onlarla omuz omuza vermeye çalışmakla edinebilir.

Gerek Bly, gerekse antolojiye seçtiği şairlerin çoğu günümüz Amerika'sına aşağı yukarı aynı gözlerle bakıyorlar. Bir kaç kişi dışında hepsi, savaş ve Amerika'ya egemen olan yobazlık karşısında duydukları dehşeti belirtmekle yetiniyorlar. Bu nesnel gerçeğe çelişkin buldukları şeyler de şunlar: şiirsel heyecan, Kızılderililer ile ilk göçmenlerin bağımsızlık tutkusu, Amerikan tarihinin ayrılmaz bir parçası olan başkaldırı geleneği. Bu nedenle, Bly: «Amerika görkemli ve ışıldayan bir ülke olabileceği gibi... kendi başına buyruk olmak isteyen her ulusun başbelâsı da olabilir. Bence, bu konuda son karar henüz verilmedi,» diyebiliyor. Amerika, yarın ne olursa olsun, bugün her ulusun başbelâsı olmuştur bile. Bly bunu anlayamıyor, çünkü insancıl ve emperyalist Amerika'yı, aynı varlığın birbiriyle yarışan iki özelliğiymiş gibi görüyor; bir yanda gördüğü sağlıklı bir belirti geri kalan bölümü canlı tutabilirmiş sanısını uyandırıyor onda. A.B.D.'deki güçlerin birleştirici güçler olmadığını, Amerika'nın iyi ve kötü yanlarının kesin çelişkiler olduğunu, bunların yeni bir yöne sapmakla değil, proleterya kültürünün tam karşıtı olan burjuva kültürünün yıkılmasıyla çözüleceğini kavrayamıyor.

Kendilerini gerçek doğruya ve güzelliğe adamış olan şairler, Amerika'nın kaypak ve örtük özünü, sırıtan maskenin ardındaki gerçek «ruhu» bulup çıkarmaya çabalamaktansa, Amerika'daki en ilerici öğelerle işbirliği yapsalar daha iyi etmiş olurlar. Şair, bütün «içe-yönelik» araçlarıyla şiirinde, bir çok başka şeyler yanında, kendisi ile kitleler arasındaki çelişkileri çözme çabasını yansıtmalıdır. Bu ise, ancak, toplumdaki çelişkilerin çözülmesi için çaba göstermekle, yani devrimci eyleme katılmakla olur.

Şairler, «şiirsel duyarlık»tan söz ettikleri, bireycilikte üstledikleri, halkın çoğunluğuna tepeden ve hor görerek baktıkları, emperyalizme karşı döğüşenlerin yiğitliğini ve güzelliğini görmezden geldikleri, kara ve beyaz derili emekçilere en ufak bir ilgi göstermeden kitaplar doldurdukları, sayfalarını kadınlara kapalı tuttukları sürece -kendi niyetleri ne olursa olsun- devrimci olamazlar. Zamanımızda, bütün küçük burjuva öğeler gibi şairler de iki yoldan birini seçmek zorundadırlar: ya çalışan halkın yanında yer alırlar, ya da tarihin en aşağılık yönetici sınıfının aşağılık bir uşağı olmayı kabul ederler.

Kısaltarak çeviren: **HALÛK ŞAHİN**

WILLIAM ASH

VAROLUŞÇULUK VE REVİZYONİZM *

Marksizm ve Varoluşçuluk

Kapitalizmden sosyalizme geçme çağında yaşıyoruz, iki karşıt sosyal sistemin kavgası ile baştan başa renklenen bir dönemde. Son umutsuz emperyalist evrede olan kapitalizm ile, egemen dünya düzeni olma sınırındaki sosyalizm arasındaki bu çatışma, kuşkusuz, burjuva idealizmi ile diyalektik materyalizm arasındaki çatışma olarak düşünce alanına da yansır. Fakat bunların arasında karşılıklı etkilenmeler de vardır. Bazı idealist düşünürler kapitalist toplumdaki büyük sömürüye tepki olarak bir ölçüde Marksizm'le uzlaşmak zorunda kalıyorlar. Aynı zamanda Marksist olduklarını öne süren bazı düşünürler de birden güvensizlik krizi içine düşüp burjuva düşüncesinden medet umuyorlar. Böylece her iki yönden bir ideolojik uzlaşma, üçüncü tip bir bilgi yolunda kaynaşma için karanlıkta çabalama görünüyor ki bütün bunlar kaçınılmaz olarak bir düşünsel çıkmazda sona eriyor.

Bununla ilişkili olarak Jean-Paul Sartre'ın **Critique de la Raison Dialectique** (1) adlı yapıtı ilginç bir çalışmadır. Bu karmaşık ve uzun kitap (755 sayfa), Kant'ın saf akıl için yaptığını diyalektik düşünce için yapmak amacıyla yazılan bir yapıtın ilk cildidir.

Başlangıçta Sartre kendini bir Marksist olarak tanıtır. Sartre'ın ileri sürdüğüne göre varoluşçu Kierkegaard ile idealist Hegel arasındaki tartışmada Marks ikisinin de iyi yönlerini almıştır. «çünkü Marks birinciyle birlikte insanın **varoluşunun** özgüllüğünü, ikinci ile birlikte de nesnel gerçekliği içindeki somut insanı onaylar.» Gerçekten Sartre «Marksizme karşı bir fikir Marksizm **öncesi** bir fikrin yeniden doğuşundan başka birşey değildir» diye devam eder. Ne de Marksizmin yeniden uyarlanması, düzeltilmesi yapılabilir, çünkü yaşıyan bir felsefe olarak kendi kendini uyarlar ve «uzmanlar tarafından yapılan her yeniden biçimlendirme çabası idealist bir yanılgıdır.»

Bu durumda varoluşçuluğun oynayacağı bağımsız bir rol yok mudur, varoluşçuluk kendini Marksizm içinde eritmeli midir? Sartre hayır diye yanıtlar, çünkü Marksizm doğru olduğu halde Marksistlerde yanlış birçok şey vardır. Bundan çıkacak mantıksal sonuç Sartre'ın bu hatalı Marksistleri doğru bir diyalektik materyalizm anlayışı içine yerleştirmesi gerektiğidir. Bunun yerine onların başarısızlıklarının varoluşçuluğun ayrı fakat tamamlayıcı bir disiplin olarak devam etmesini gerektirdiği sonucuna varır. «Kesinlikle inanıyorum ki tarihî materyalizm tek doğru tarih yorumudur ve varoluşçuluk da gerçekliğe tek somut yaklaşım olarak kalmıştır. Bu tutumdaki çelişkileri yoksaymaya çalışmıyorum: yalnızca beni eleştirenlerin bu tutumu değerlendirmeye başlamadığını söylüyorum.»

Sartre'ın ele aldığı çağdaş Marksizmin tipik özelliği, sosyal sürecin dinamiği ile somut birey arasında dolayım (mediation) sağlayamayışıdır. Edebî eleştiri alanından bir örnek alırsak: Valéry'nin bir küçük burjuva entellektüeli olduğu doğruysa da her küçük burjuva entellektüeli bir Valéry değildir. Belirli bir tarihsel dönemde sosyo-ekonomik durum Valéry **gibi** yazarları ortaya çıkartırsa da Valéry'nin niye tam olarak öyle yazdığını anlamamıza yardım edemez. Varoluşçuluk «Marksist ilkelere karşı gelmeden üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki genel çelişkilerden başka somut bireyin tekliğini anlamamıza yarıyan dolayımlar bulur.»

Sartre'ın çağdaş Marksizmi ihmal etmekle suçladığı soyut belirleme (determinasyon) ile kişisel özellikler arasındaki dolayımlardan biri psikoanalizdir. (Pavlov psikolojisini değersiz bulup incelemez.) «Bu Marksistler yalnızca yetişkinlerle ilgilenirler: onları okuyanlar ilk ücretimizi aldığımız gün doğduğumuzu sanacaktır; yabancılaşmayı ilk önce anne ve babanın iş hayatından değil de kendi iş hayatlarından kavrıyorlarmış gibi çocukluklarını unuturlar... Diğer yandan varoluşçuluk psikoanaliz yöntemlerini bir araya getirip kullanarak insanın toplumsal sınıfına giriş noktası, yani evrensel sınıfı ile kişi arasındaki bir ortam olarak aile ile ilgilenir.»

* [Review 1, Monthly Review Press 1965]

Hiç kuşkusuz diyalektik materyalizmi, somut durumları ve insanları tarihin gerçek süreci içinde değerlendirmeye yarıyan bir yolgösterici ilke değil, kendilerini bu durum ve kişileri anlama derdinden kurtarıp kısa yoldan bilgiye götüren bir yöntem olarak gören Marksistler vardır. Bu dogmatikler Sartre'ın vurduğu darbeleri de hak ederler. Fakat bunlar, toplum olaylarının (phenomena) yorumlanmasından çok devrimci bir görüş açısı içinde toplumun gerçekte nasıl işlediği ile ilgilenen ve Sartre'ın bazı olay ve kişilere duyduğu ilgiyi bu nedenle paylaşmıyan Marksistlerle karıştırılmamalıdır. Sartre zaman zaman sanki Marksizm yalnızca şu ya da bu somut tikel (particular) hakkında gerçeğe varabilmek için kullanılacak inceltilmiş bir ideolojik araç olmalıymış gibi yazar; bu nedenle Valéry gibi bir bireye gerçek hakkını vermeyen her Marksist suçlanmalıdır. Halbuki belli durumlarda, örneğin sınıf düşmanının etkisine karşı gelmek gibi bir amaçla Valéry'yi bir küçük burjuva entellektüeli olarak tanıtmak Marksistler için yeterlidir. Marks **Luis Bonaparte**'ın **XVIII. Brumaire**'inde toplumsal güçlerin ustaca bir çözümlemesi ve somut bir bireyin karakteri ile ilgilenir; fakat bunu zamanın kesin bir anında tarihsel kişileri «doğru» olarak çizebilmek için yapmaz **XVIII. Brumaire** böyle bir toplumun nasıl değişebileceğini inceliyen, daha geniş bir çerçeve içinde ele alınması gereken pratik bir yapıttır.

Bu nedenle Sartre'ın mekanik Marksistlere yöneltttiği geçerli eleştiriler ile, devrimi gerçekten iş edinmiş **Marksist**lerin kendisininkinden farklı bir öncelikler dizisine sahip olması temeline dayanan eleştirilerini birbirinden ayrı tutmak gerekir. Fakat böylece ilerde de gösterileceği gibi Sartre'ın diyalektik bilgi teorisi yoluyla Marksizm ile varoluşçuluğu birleştirme çabasında ikili bir hareket vardır: yalnızca Marksist ilkeler kendisinin varoluşçu yapısı içinde birleşmekle kalmaz, varoluşçuluğun özelliği olan bazı burjuva idealizmi unsurları da Marksizme yakıştırılır. -ve bu unsurları görmezlikten gelen ya da yadsıyan Marksistler kötü Marksist olarak suçlanır. Gerçekte birey özelliklerinin ve ailenin rolünün anlaşılması için gereken, yeni bir yaklaşım değil, Marksist ilkelerin bu sorunlara uygulanmasıdır.

Sartre'ın Diyalektik Yöntemi

Eğer somut birey ile tarihsel gereklilik arasında bir ilişki varsa, Sartre'a göre tarihten birey yaşamına gidilebileceği gibi birey yaşamından da tarihe gidilebilir. Gerçekte mekanik materyalizmi ya da Hegel idealizmini önlemenin tek yolu «çalışma ve eylem yoluyla, bireyin kendini aşma yaratıcı gücünün bireye verilmesi»dir diye devam eder. Günümüzün Marksist düşüncesinde yeri olmayan bu bireysel insan varoluşçuluk için uygun bir nesnedir: «toplumun içinde, sınıfının bir üyesi, maddî nesneler ve başka bireysel insanlarla çevrilmiş, emeğin bölünmesi ve sömürü tarafından şartlanmış ve mal fetişizmine karşı savaşan, ve bütün bunlara rağmen sabırla yer kazanan bireysel insan.»

Sartre'ın bu «tekil insan»ı (kuşkusuz bugün soyutlanmış bir burjuva entellektüeli olan Sartre'ın kendisidir bu birey), Marksizmin çıkışından önce idealist düşüncenin nesnesi olan «genel olarak insan»dan farklı bir felsefi kişidir. Genel olarak insan, burjuva toplumunun kendine güven duyduğu devirde ölümsüz doğruluk, gerçeklik, adalet kavramlarıyla uğraşıyordu. Tekil insanın varlığı diyalektik değişim dünyasında daha kuşkuludur; gene de bencil bireyin imgelemsel bir öz-uzantısıdır, yansımasıdır. Tekil insan Marksist gerçeğin çevresinde dolaşabilir -sınıf kavgası, emperyalist sömürü, yabancılaşma- fakat bunları tam olarak kavrayamıyacağı gölgeli şeylerdir. En önemlisi tekil insan devrim yapamaz. Yalnızca yaşamını sabırla sürdürmeye çalışabilir.

Sartre'ın sık sık Charybdis mekanik materyalizmi kadar Scylla idealizmini de kınamasına rağmen, düzeltilmiş varoluşçuluğu halâ zor gizlenen bir idealist temel tarafından sakatlanır. Bir kere «'doğa diyalektiktir' ilkesi deneysel olumlamaya elverişli değildir.» olgucu (positivist) savıyla Diyalektiği doğadan uzaklaştırdı. Böylece diyalektik yalnızca insanın bilinç alanının özelliklerini belirtir bir duruma geldi. Bu, insan bilinci, önceden varolan ve diyalektik olarak ilerliyen bir fiziksel dünya içinde geliştiği ve şartlandığı için insan düşüncesinin de diyalektik olduğunu savunan Marksist varlıkbilim (ontoloji) değildir. Sartre'ın diyalektiğinde noksan olan bu ilerleme duygusu, gerçek hareket ve değişim duygusudur. Diyalektiği karşılıklı zıtlık şeklini alır -örneğin: «varlık bilincin olumsuzlanmasıdır ve bilincin varlığı ,varlığın olumsuzlanmasından gelir.» veya «İnsan diyalektiği yaptığı oranda ona boyun eğer ve boyun eğdiği oranda onu yapar.» Sartre günümüz Marksistlerinin «düşüncenin diyalektik etkinliğini yadsıyarak, onu evrensel bir diyalektik içinde eriterek, insanı evrende bütünlüğünden ayırıp ezerek düşünce ve varlık ikiliğinin üstüne çıktıklarını ileri sürer. Bu yalnızca, insanı doğanın ve düşünceyi varlığın karşısına almadığı için Marksizme karşı yöneltilen idealist bir kınamadır.

Sartre'ın Teori ve Pratiği

Bu durumda Sartre diyalektiği için nasıl olup da materyalist bir temel ileri sürmekte? İnsan etkinliğinin incelenmesinde doğanın yetersizliğini ve kişinin gereksinmelerini başlangıç noktası alarak. «Tarihimizin insan tarihi olduğunu söylemekle, tarihin, yetersizlik nedeniyle sürekli bir gerilim ortamında dogduğunu ve geliştiğini söylemek aynı şeydir.»

Bu üzerinde sosyal ilişkiler teorisi kurulacak yeterli bir materyalist temel olarak görülebilir; fakat daha baştan öznel, idealist bir görüş açısı taşır. Neden vurgu doğanın bolluğu yerine **yetersizliği** üzerinedir, ya da insanın üretici kapasitesi yerine **gereksinmeleri** üzerinedir? Bir tüketim önyargısına olan bu eğilim, el ve kafa emeklerinin ayrımı ile üretim sürecinden uzaklaştırılmış ve nesnel dünyayı emek tarafından etken olarak değiştirilen birşey olarak değil, edilgen olarak isteklerin karşılanmasına dayanan birşey olarak gören bir burjuva entellektüeli için doğaldır. Böyle bir insan için ekonomi, satın almak için diğerleriyle yarıştığı elde edilir mallara varan sınırlı araçların sergilenmesidir. Yani ekonomi bu malların hep birlikte üretimi için ortaklaşa ilişkiler ile pek ilgili değildir.

Böylece Sartre'ın toplumsal düşünce ve eylem diyalektiği için başlangıç noktası şimdiden Marksist olmaktan çok Malthusçudur. Fakat bu, tipik varoluşçu sonuçlara varma amacına yarar. «Yetersizlik temeli üstünde insanın insanı tehdidi görülür: insan, insan tarafından avlanan bir nesne düzeyine indirilen Varlıktır.»

Sartre'ın belirttiği gibi dünyanın dörtte üçü yetersiz beslenmektedir, fakat «yetersizlik hem doğaya hem diğer insanlara göre temel insan ilişkisidir» diyerek tartışmaya başlamak, emperyalist sömürünün yol açtığı bir durumu temel insan koşulu olarak görmektir. Böyle bir tez sömürenler ile sömürülenler arasındaki sınıfsal ilişkileri bozar ve bunun yerine çok az mal için yarışan herkesin diğerine düşman olduğu fantastik bir görünüm ileri sürer. Böylelikle Sartre'ın «tekil insan»ı toplumsal ilişkilerde öteki'ye karşı durur, bu öteki ise kendi doyumunu elinden alacak bütün insanların gereksinmeleridir. Tümüyle yabancılaşmış ve çevresindeki kişilerin ve nesnelerin «ötekiliği» ile her defasında rahatsız edilen «tekil insan» dan yola çıkarak yarışma ve sömürü temeline dayanan bir sistemde devrim yapacak toplumsal güçleri kavramaya yönelmek olanaksızdır. Sartre'a göre tarihin itici gücü sınıf kavgası değil bireyin öteki'ne karşı verdiği ölüm-kalım savaşı kavramıdır. «Böylece düşmanın kavranması her zaman yandaşların kavranmasından daha birdenbire olur; çünkü doğal olarak (yetersizliğin) maddi koşulları ne tip bir kavramanın mümkün olduğuna karar verir.»

Kavga temel insan eylemidir ve Sartre birçok sayfayı genel olarak çatışma diyalektiğinin açıklanmasına ayırır. Fakat bu kavganın bir amacı yoktur; hiçbir şeye ermez; yalnızca herşeyin doğasında yer alır. Bu ilk uzun ciltte Sartre sonraki bir yapıtta somut ayrıntılarla tamamlıyacağına söz verdiği biçimsel diyalektik bir antropoloji yapısıyla ilgilenir, ne varki bu biçimsel ve maddi unsurların ayrılması Marksizme karşıttır.

Yabancılaşma kavramı Sartre'ın varoluşçu felsefesine bir Marksist cila sürmesine yarar. «Aslında Mark'ın sık sık söylediği gibi, kapitalist toplumda her şey ötekilik'se, bunun nedeni parçalanmanın (atomization) -sürecin kaynağı ve sonucu- toplumsal insanı, kendisine öteki oldukları oranda ötekilerle şartlandırılan bir kendine-öteki yapmasıdır..» Böylece kapitalist toplumun parçalanması ve doğurduğu ötekilik duygusu, yabancılaşma, burjuva insanının toplumsal gelişmenin belirli bir anındaki durumu olarak değil, genel olarak insanın durumu olarak ele alınır. Proleterya da-

KURT HALK ŞİİRİNDEN SEÇMELER

Türkçesi: A. Behramoğlu

KERMANŞAH TÜRKÜLERİNDEN

1. Şu dünyada uyumayan üç şey var
Birincisi çaylak, ikincisi akarsu
Üçüncüsü o kimse ki, ayrı düşmüştür sevdiğinden
O kimse ki, kardeşi ölmüş gibidir, yüreği cayır cayır yanar

2. Duvarın dibine çökmüşüm yoksul bir adam gibi
Boynumda zincirler, bir mahkûmum sanki

SENENDEC TÜRKÜLERİNDEN

1. Senendec yollarında bir yağmur iliklerime işledi
Afak-can'ın yanakları beni dinden imandan etti

2. Şu dal endam kız var ya, hani şu zülfü çiçekli
Öldürdü beni, ama umurunda mı sanki

3. Böyledir alınyazısı sevgililerin
Mecnun yoksullardandır, Leyla zengin

ERBİL TÜRKÜLERİNDEN

Sevgilim, öyle alımlısın ki horana kalktığında!
Hele memelerinin kıpırdaması yokmu süslemelerin altında!

yanışması da kapitalist toplum tarafından doğurulduğu halde ondan hiç söz edilmez; çünkü bu varoluşçuluğun bireyci yaklaşımı dışına çıkardı. Gerçekten Sartre özellikle proleterya diktatörlüğünü toplumun devrimci dönüşümünde bir dönem olarak yadsır. «Proleteryanın bir diktatörlük uygulamasının olanaksızlığı, hangi şekil altında olursa olsun bir gurubun kendini üstün-organizma olarak kurmasının olanaksızlığında yapısal olarak gösterilebilir.»

Yabancılaşmanın bu kavranışı **1844 Elyazmaları**'nın genç Marksından bile daha çok, insanın toplumsal nesneler ve kurumlar içinde kendini dışsallaştırmasının bir sonucu olarak yabancılaşmasının kaçınılmazlığını savunan Hegel'e yakındır. Kuşkusuz sonraları Marks «yabancılaşma» terimini kapitalist toplumu değiştirmek amacıyla çözümlemede yetersiz buldu. Yabancılaşma genel olarak böyle bir toplumun sınıf çelişkilerini ortaya çıkartmakta yetersizdir. Sömürülen işçilerin özgül yabancılaşması, Marks tarafından açıklandığı gibi, katkıda bulundukları, kendi emeklerinin ürünlerinin, üretim araçlarını kontrol eden sınıf tarafından ellerinden alınmasından doğar. Ötekilerin yabancılaşması pazar değişimi temeline dayalı toplumların özelliklerini belirten mal fetişizmi ile ilgilidir. Sartre'ın idealist bir biçimde şekillenen yabancılaşması, sömürülen sınıfın, gerçek varlığına el konmasına engel olarak onu geri almasını mümkün kılacak bir toplumsal eylem gösteremez. Bu Marksizme zıt düşen bir başarısızlıktır.

Sartre ve Revizyonizm

Şimdiye dek **Critique de la Raison Dialectique** hakkındaki bu inceleme çoğunlukla eleştirisel oldu, çünkü Sartre'ın varoluşçuluğunun Marksizm ile özdeş sayılabileceği ya da onu tamamlıyacağı savlarının yanlışlığını göstermek önemli görüldü. Fakat kitabı bu noktada bırakmak içindeki olumlu unsurları görmezlikten gelmek olacaktır. Sömürgecilik, ırkçılık, genel olarak kapitalist sömürü bölümlerinde Sartre liberal bir hümanistten daha ilerde bir düşünür olarak karşımıza çıkar.

Örneğin sömürgeci sömürüsü ile ilişkili olarak her sömürünün özünde olan ve uzun dönemde kendi yenilgisine yol açan bir çelişkiye işaret eder. Sömürülenler düşmana karşı hoşgörüsüz bir savaşı göze alabilirken, sömürenler sömürdüklerini yok etmeden yenmek zorundadırlar. «Ezenlerin ezilenlere karşı uyguladığı baskının sınırı öncekilerin sonrakilere duyduğu gerekinmedir. Cezayir'in müslüman nüfusunun yok edilmesi sömürgeciliğin sonu olurdu.» Ya da Marksist terimler ile, artık değeri aktarılacak proleterya olmadan burjuvazi olmazdı; ama proleteryanın varolması için burjuvazinin varolması gerekmez.

Gurupların oluşumunu tartışırken Sartre nasıl olup da insan derisinin rengi gibi genel fizyolojik bir özelliğin belirli şartlar altında «bu özelliği paylaşanlar arasında karşılıklı ilişkiler kuran bir ortak geçmişe dayanan belirli bir tarihsel karakter» kabul edebildiğini gösterir. Bu Marksistlerin yapabildiği bir sınıfsal ırkçılık çözümlemesiyle karşılaştırıldığında yüzeysel görülebilir. Fakat ırkçılık **köklerini** sınıfsal ilişkilerden alırsa da şimdiki sınıfsal bölünmelerin üstüne çıkan biçimlere dönüşebilir. Aksi halde proletaryayı kendine karşı olarak bölme amacına yaramazdı. Bu nedenle ırkçılık sorununun çözümü için sınıfsız toplumu bekliyen bir Marksist, ırkçılığın bu toplumsal ilerlemeye engel olan rolünü görmezlikten geldiği için suçludur. Hatta ırkçılığın sınıf savaşı yolunda kendiliğinden yok olacağını söylemek sorunu çok hafife almaktır.

Genel olarak kapitalist sömürü hakkında Sartre Marksistlerin sömürücülerle sömürülenler arasındaki dolaysız ilişkilere gereken değeri vermeden sanki sistem kendisi bu iki gurubu yaratmış gibi tartışmakla suçlar. İngiltere'deki endüstri devriminin ilk devresi «kendini sistematik sömürü eylemi olarak açığa çıkardı. İngiliz yönetici sınıfının zulmünü kör bir aldırmazlık olarak yorumlamak bütünüyle yanlıştır, zulüm kasıtlı vahşi baskı politikasının bir parçası idi.» Ancak bu temele dayanarak kişileri veya gurupları oynadıkları toplumsal rollere göre suçlamaya ya da övmeye hakkımız vardır.

Sartre'a devrimizdeki kavga için çok soyut bir şema önerdiği ve kavganın psikolojisi ile uğraşırken sınıfsal temele haksızlık yaptığı gerekçesiyle itiraz edilebilir; fakat hiç olmazsa çelişkilere bölünmüş bir dünyada sulh hakkında kaypakça konuşanların yüzeyselliğini bütünüyle anlamıştır. Marksizmin birey ile tarih arasında dolayım sağlıyamıyacağını düşünürken yanılmış olabilir; ama çağdaş Marksistlerin birey ile toplumsal kavga arasındaki ilişkiyi sık sık görmezlikten geldiklerine işaret ederken haklıdır.

Sartre Marksizme ulaşma çabasında Marksizmin revizyonistlerine benzer bir felsefi yere varmış olabilir -bütünüyle burjuva idealizmi ile devrimci Marksizm-Leninizm arasında ideolojik bir sınır bölgesi? Fakat unutulmamalıdır ki bu durum revizyonistler için kalleşçe bir geri çekilme iken Sartre için bir ilerlemedir. Sartre Cezayir'deki ulusal bağımsızlık savaşı hakkındaki tutumunda hiç bir zaman Fransız revizyonistlerini FLN ile birlikte emperyalizme karşı durmaktan alıkoyan şövenizm ile suçlanamaz. Ne de herhangi bir zaman Fransız Sömürgelerinin sulh içinde bir dönüşümle bağımsızlıklarını kazanıp sosyalizme doğru ilerliyebilecekleri aldatmacasına inandı.

Gerçekten Marksist olduklarını iddia eden birçok çağdaşının dogmatizmi ve revizyonizmi (bu ikisi diyalektik olarak ilişkili olduklarından) onun Marksist bir düşünür olarak daha ilerlemesini engellemiş olabilir. Okuyucu Sartre'ın Marksizm hakkındaki bilgisini yalnızca Fransız kaynaklarından edindiği izlenimini alıyor, çünkü aksi halde diyalektik hakkındaki böyle bir büyük yapıtı nasıl olup da Mao Tse-tung'un **Çelişki Üzerine** adlı denemesi gibi bir yazıdan hiç söz etmeden yazabildiğini anlamak zor olurdu. Bu gibi bir yapıtta diğer çalışmalarda yakındığı pratik diya-

lektiğin çok daha az mekanik olan bir serimini bulurdu. Ama Sartre'ın yaptığı gibi Fransız emperyalizminin gerçek tabiatını anlamanın Marksizm-Leninizmin doğruluğunu bütünüyle kavramasına yol açacağını umabiliriz. İşte bu umut ikinci cildin basılmasını ilgiyle beklememizin nedenidir.

Sartre'ın Fransız entellektüel çevresiyle fazla yakından ilgilendiğinin başka bir kanıtı Stalin'in yaşamı boyunca sosyalizmin kuruluşu için yapılan tarihi deney hakkındaki revizyonist görüşleri eleştirisiz onaylamasıdır. Stalin'in yanlışlarına saldırmanın sis perdesi arkasında revizyonistler Stalin'in formülasyonlarının gerçek Marksist temelini bir yana koydular. Sartre emperyalizme karşı silahlı karşı durma yerine barış içinde dönüşüm gibi ve yavaş yavaşçılık gibi revizyonist fikirlerle ilgilenmediği halde kişiye tapma saçmasının etkisi altına girdi.

Sartre kendi **Critique** ini ileri sürme nedenini şöyle açıklıyor: «Marksizmin gelişmesi engelendi... çünkü SSCB deki pratik uygulama sırasında eylem ile teori arasında bir ayrılık doğdu... Bu dönemde ideoloji çifte bir zorunluk ile karşı karşıyaydı: güvenlik ya da zorunlu birlik ve bir ülke içerisinde sosyalizmin kurulması.» Bu politikaların SSCB nin düşmanca çevrelenmesi ve başka bir işçi sınıfının başkaldırısının yokluğu nedenleriyle gerekli olduğunu onaylıyan Sartre'ın eleştirisi sosyalizm **fikrinin** onu bir toplumsal **gerçek** yapabilmek için denenen zor çabalardan daha iyi birşey olduğu anlamına gelir. Devam ederek «somut düşünce eylemden doğmalı ve kendini aydınlatmak için yine ona dönmeli: ilkesiz ve değişiklik adına değil ilkelere uygun olmalı.» der ki bunu her Marksist onaylar. Esas sorun şudur: Stalin'in sosyalizmin SSCB deki kuruluşuna katkısı burjuva Kremlinolojistlerinin, Trotskycilerin ve şimdi revizyonistlerin bizi inandırmaya çalıştıkları kadar ilkesiz miydi?

Bu sorunun cevabı Stalin'in SKP liderliğinin şimdiye kadar verildiğinden çok daha açık bir çözümlemesini gerektirir. Eğer yanlışlar yapıldıysa bunlar ancak sosyalizmin SSCB de kurulması ve enternasyonel proleterya ideolojisinin ilerlemesi göz önüne alınarak yargılanabilir. Kapitalist eleştirmenlerin ve revizyonistlerin üzerinde anlaşıkları yanlışların burjuva meşruluğu temeline dayanması çok mümkündür. Stalin'in SKP ve Sovyet halklarına, dünyadaki ilk sosyalist devleti koruyarak, sosyalist endüstrileşme ve tarımsal kollektifleşme çizgisini destekliyerek, faşizmi yenerek ve tüm olarak bütün halkların devrimci kavgalarına yardım eden bir dış politika izleyerek liderlik ettiği tarihi bir gerçektir. Uluslararası Komünist hareketin teorik yapıtlarına önemli katkılarda bulundu ve emperyalistlerin, karşı devrimcilerin uzlaşmaz düşmanı idi.

Diğer yandan bazı yanlışları da olmuştur. Bazıları ilke hataları idi bazıları ise eylem yolunda yapılan hatalar idi; birtakım hatalar yapılmayabilirdi ama bazıları proleterya diktatörlüğünün izlenebilecek geçmiş örneği olmadığı o günlerde kaçınılmazdı. Bu hataların ciddi bir sonucu gerçekten ve kitlelerden ayrılması oldu. Ancak liderlik ile kitleler arasındaki böyle bir ayrılık göz önüne alınarak SSCB deki son gelişmeler anlaşılabilir.

Stalin her zaman, kitlelerden ayrılmış liderlik, yer ile ilişkisi kesilmiş Antaeus (2) gibidir derdi; fakat çeşitli kavgalara göre tutumunda ciddi bir yanlış yaptı. Doğal olarak ayrı olan iki cins çelişkiyi karıştırdı -sosyalist bir ülke halkları ile emperyalist düşman arasındaki çelişki ve o halkların kendi aralarındaki çelişkiler. Bunun sonucu olarak ikinci tür çelişkileri de birincilere uygun amansız bir tutumla ele aldı -sosyalizme doğru ilerleme yolunda sınıf savaşını şiddetlendirme kuralına dayandırdığı politika. Bu kural üzerine hareket etmesi karşı devrimcilerin ezilmesi sırasında cezayı hakeden pekçok kimse yanında bazı suçsuzların da suçlu görülmesine yol açtı.

Hiç kuşkusuz düzeltme mümkün olabilecekken muhalif ya da gerici unsurlara karşı sert davranışlar ölçüyü zaman zaman aştı. Fakat bu sosyalist meşruluk içinde doğru karşı koymanın bir sorunu olarak görülmeli, yoksa bir bireyin yanılgısı sorunu olarak değil. Stalin'i kişisel olarak bu devrede eleştirilebilecek herşeyden sorumlu tutmak, ilk sosyalist ülkedeki çok büyük gelişmelerin tek nedeni olarak onu övmek kadar yanlıştır. Stalin'in iyi yanları ya da hataları tarihi nesnel gerçeklik sorunudur. Bu ikisinin karşılaştırılması iyi yönlerinin eksiklerinden daha çok olduğunu gösterir.

Sartre'in, Marksizmin yanlış uygulanmasına işaret ederek bu cins bir eleştiri yapması beklenirdi. Bunun yerine çoğu kez o, açıkça Marksist politikalara hücum eder, örneğin proleteryanın diktatörlüğünün olanaksız olduğunu ileri sürer. «SSCB de burjuvazinin tasfiyesinin hemen tamamlandığını» söyler; bu nedenle politik yönetim sınıfsal niteliğinden sıyrılmalıdır. Oysa şimdi biliyoruz ki burjuvazinin artığını tasfiye etmek, özellikle ideolojik alanda sanıldığından çok daha zor ve uzun bir iştir. Yugoslavya'nın sosyalist bir devletten sapması, toplumun ekonomik temelindeki değişim korunmazsa ve kitlelerin bu temeli korumasını sağlayacak sosyalist bilinç için üst yapıda çaba harcanmazsa ne olacağını gösteren bir uyarıdır. Yalnızca üretim araçlarına el koymasının kendiliğinden ve birden bire sosyalist insan yaratacağı görüşü Lenin'in her zaman Marksizme karşıt bulup saldırdığı bir ekonomizm şeklidir. Daima sosyalizmin kurulması yolunda maddî durumu görece iyi toplumsal tabakaların türemesi, bunların devrimci potansiyeli kaybetmesi ve tam komünizme doğru ilerlemeyi yavaşlatmak istemesi tehlikesi vardır. Böyle bir tabakanın SSCB de oluştuğu ve şimdiki SKP liderliğinin buna dayandığı görülmektedir.

Bir sonraki cildi yazarken Sartre'ın dikkatinin diyalektiğin soyut şeklinden çok bu tür diyalektik sorunlara yöneleceğini umarım. Belki eylem içindeki diyalektiğin daha ayrıntılı açıklamasına geldiğinde kendi düşüncesindeki öznel idealizmin unsurlarını eleştirmek zorunda kalacak.

Çeviren: **KAYA YAZGAN**

(1) Librairie Gallimard tarafından basılmış, Paris 1960

(2) Antaeus- Mitolojide Poseidon ile Gaia (toprak) ın oğlu, Herakles ile savaşırken yere düştükçe annesi olan topraktan yeniden güç alıp savaşa devam ediyordu. Sonunda Herakles Antaeus'u havaya kaldırıp ancak o şekilde boğabildi. (Çev.)

BEDRETTİN CÖMERT

SANATIN AYIRICI / ÖZGÜL NİTELİĞİ

"Semantik örgensellik"

II. ŞİİRİN SEMANTİK ANAHTARI

Della Volpe'nin estetik düşüncesini aktarma amacını güden bu yazılarımızdan ilki, «imgenin akılsallığı» konusunu ele alıyor ve «biçim», «içerik» kavramları bakımından devrimci diye nitelendirebileceğimiz bir sonuca varıyordu.

Şiirle bilim arasındaki özgül ayrımın bir «sezgi-kavram» ikileminde aranmasının şiirin niteliğine ters düşen aykırı bir tutum olduğunu; şiiri şiir yapan özgül niteliğin ancak bu çizgiden sonra aranması gerekliliğini; şiirle bilimin normal bilgi kuramı açısından aynı şey olduklarını; sezgi ve kavramın, duyarlık ve akılın gerek bilime gerekse şiire ortak nitelikler olduğunu, somut örneklerle ve sanıyoruz, inandırıcı bir şekilde, geçen yazımızda saptamıştık.

Şimdi şöyle bir ipucu verelim: şiirsel bir metinle bilimsel bir metni birbirinden ayıran özellik teknik-semantik bir özelliktir. Böyle bir savın doğruluğunu bilimsel olarak saptayabilmek için, bazı önemli dilbilim öncüllerine ihtiyacımız vardır. Ancak gerekli temel ilkeleri koyduktan sonra, sadece bir ipucu olarak verdiğimiz sonucu saptamak mümkün olacak. Yine Della Volpe'nin gösterdiği yolu izleyerek ve fakat açıklamak istediğimiz ilkeleri asıl kaynağından aktararak, amacımıza yeterli olduğu kadarınca, Ferdinand de Sassure'ün «Cours de linguistique générale» ine bir göz atalım (1):

İnsanın konuştuğu dilin bir bireysel yanı (=söz-parole), bir de toplumsal

yanı (=dil-langue) vardır. Bunlardan birini ötekisiz düşünmek olanaksızdır (s. 18). Dil'i söz'den ayırdığımızda, bireysel olandan toplumsal olanı ve ikincil olandan asıl olanı koparmış oluruz. Dil, konuşan öznenin bir işlevi değildir; bireyin edilgen bir şekilde kaydettiği üründür. Dil hiç bir zaman öndüşünme gerektirmez; düşünme, yalnız sınıflayıcı etkinlikte işe karışır (s. 23). Söz, bunun tam tersine, bireysel bir istem ve anlama davranışıdır. Bu davranışta şu iki noktayı ayırmak gerekir: 1) konuşan öznenin, kendi kişisel düşüncesini ifade etmek için, dilin «kurallar birliği» nden (code) yararlandığı birleştirimler (combinaisons), 2) bu birleştirimleri dışavurmasını sağlayan ruhsal-fiziksel mekanizma (s. 24).

Sözün anlaşılması ve etkilerini gösterebilmesi için dil gereklidir; dilin yerleşmesi için de, söz gereklidir. Tarihsel bakımdan, söz her zaman önce gelir.

Bazılarına göre, dil, bir «adlar listesi»dir; yani eşyalara karşılık olan terimler listesidir. Örneğin:

Bu anlayış bir çok bakımlardan eleştirilebilir. Çünkü, sözcüklerden önce oluşmuş, onlardan önce varolan düşünceleri önsayıyor ve bir adı, bir eşyaya birleştiren bağın tümden basit bir işlem olduğu sanısını yaratıyor ki, bu, gerçek olmaktan çok uzaktır (s. 83).

Dilin, sadece katkısız (pur) bir değerler sistemi olduğunu anlamak için, onun işleyişinde payı olan şu iki öğeyi hesaba katmak yeterlidir: düşünceler ve sesler. Psikolojik bakımdan; düşüncemiz, sözcüklerle ifade edilmeden önce, salt şekilsiz ve belirsiz bir yığındır. Düşünürler ve dilciler şu noktada hep anlaşmışlardır: tek başına, soyut olarak ele alınan bir düşünce, sadece bir bulutsudur. Önceden tespit edilmiş düşünceler yoktur. Dil, doğmadan önce, belirlenmiş hiç bir şey yoktur (s. 136).

Dili, bir adlar listesi sayan bu basitçi görüş, dil biriminin, iki terimin yanyana gelmesinden oluşmuş ikili bir şey olduğunu göstermekle, bizi gerçeğe yaklaştırabilir.

Dil işareti, bir eşya ile bir adı değil, bir kavramla (s. 83) bir ses imgesini birleştirir. Demek ki dil işareti, iki yüzlü,

KLASİK KÜRT ŞİİRİNDEN SEÇMELER

Türkçesi: A. Behramoğlu

TEK SECDE Gazelinden

Aşkta tek bir inancın sözü edilebilir ancak!
Kutsal tapınakta sevgilinin topuklarına kapanarak!

Sevgili, aşkın fatihasını yürekten okudunda
Her ayet «Amin!» le biter
Biz onun yakut dudaklarından ölümsüzlük suyunu içtik
Varsın ümitsizlik içinde kaçıp gitsin rakipler.

(*Ahmad Cezir*, 12. yüzyıl)

MECLİSİN EMİRİ

Meclisin emiri gülmüyorsa, mutripler ne yapsın?
Gülümseyen bir gonca yoksa, sevdalı bülbüller ne yapsın?
Öğrencinin öğrenmekte, yetişmekte gözü yoksa
Bilgenin dağarcığındaki bilgiler ne yapsın?
Hâni'nin şiirleri birer incidir, birer uyarıdır ama
Memlekette okuyucu yoksa, şairler ne yapsın?

(*Ahmad Hâni*, 1650-1706)

BOYUN EĞMEK

Boyun eğmek, tutsak olmak utanç verici bir şey
Bizi yönetenler taşısın bu utancı
Şeyhlere, mollara, emirlere yuh çekmek varken
Şairleri, yoksul insanları niye suçlamalı?

(*Ahmad Hâni*)

ZÜLEYHA destanından

Züleyham bir cennet hurisidir
Tepeden tırnağa güzellikle parlar, peri gibidir

Boynu saydamdır, ap ak ve pırıl pırıl, billur gibi ışıldar
Cam var ya cam, görse bu boynu hassetten çatlar

Gerdanı kardan beyazdır, hem fildişinden
Ona gönül vermeyi boynuma borç bilmişim ben

Onun yüzünden çarpıştılar İskender'le Dâra
Bakalım hangisinin olacak sonunda

(*Mirza Şâfi Camerezi*, 18. yüzyıl)

BENİM ŞAİRLİK YETENEĞİM

Benim şairlik yeteneğim bürününce «öz diline»
Bunu bir sınav beller kendine
Hiçbir dil tutunamaz güzel söz alanında
Ben hücuma kalkınca atlıların başına geçip de
Varsın kaba bulsunlar, kullanmasınlar onu
Adam olan erişir ondaki inceliğe

(*Nali*, 1800-1856)

YÜZLERCE ŞEYH

Yüzlerce şeyh, molla, emir ve han
Zıkkımlanmak için zevk ve saltanattan
İliklerine kadar sömürdüler halkı
Şair! Hiçbiri seni örnek almadı
Hiçbiri acı duymadı halkın acılarından

(*Haci Kadir Kafi*, 1816-1894)

SEVİNÇ GÜNÜ

Bugün sevinç günü, çiçekler ve ilkbahar dönemi
Dostlar, nerde benim gülüm? Öpüşme zamanıdır şimdi

İşte bak! Zülüfleri kıvrım kıvrım halkalanmış
Onun iki parlak güneşe benzeyen yanaklarını gecenin karanlığıyla sarmış

Sevgilim! Dudaklarındaki o minicik ben de neyin nesi?

Vafai'nin geçen yılki öpücüğünün izi mi?

(*Mirza Rahim Vafai*, 1844-1914)

AŞKTAN

Mecnun nasıl tutsak düştüyse Leylâ'nın ahû gözlerine
Memleketin de öylesine mecnun etti beni.
Bir gün dedim ki kendime: «Sanî, kaç ondan!»
Ve yine kendim yanıtladım: «İnsan kendinden kaçamaz ki!»

(*Sanî*, ölümü 1906)

ruhsal bir varlıktır (entité). Kavram ve ses imgesinden oluşur. Bu iki öğe birbirine çok derinden bağlıdır ve biri ötekini şart kılar (s. 84). Kavram ve ses imgesinin biraraya gelmesine **işaret** diyoruz. Fakat günlük kullanımda, bu deyim sadece ses imgesini tanımlar. Şu unutulur ki eğer «ağaç»a işaret deniliyorsa, bu, onun, «ağaç» kavramını taşıdığı içindir. Böylece, duyusal bölüm düşüncesi, «tüm» düşüncesini gerektirir. Biz, «işaret» sözcüğünü, tüm'ü tanımlamak için korumayı ve, kavram ve ses imgesinin yerine, sırasiyle, anlam ve anlamlıyan sözcüklerini kullanmayı öneriyoruz. Bu iki deyim, gerek birini ötekinden, gerekse kendilerini ait oldukları bütünden ayırdeden karşıtlığı belirgin şekilde vermek elverişliliğine sahiptir (s. 85).

Anlamlıyanı anlama birleştiren bağ keyfidir. Dahası var: işaret deyince, bir anlamlıyanın bir anlama birleşmesinden doğan tüm'ü anladığımıza göre, daha basit olarak şöyle de diyebiliriz: dil işareti keyfidir. «Kızkardeş» düşüncesi, fransızcada, bu düşüncenin anlamlıyanı olan **s-ö-r** sesleri dizisine, hiç bir iç ilişkiyle bağlı değildir. Aynı düşünce, başka her hangi bir ses dizisiyle de gösterilebilir. Diller arasındaki ayrımlar ve çeşitli dillerin varlığı bunu doğrular. «Öküz» anlamının anlamlıyanı, sınırın bir yanında **b-ö-f**, öteki yanında **o-k-s'-tur**. Bu temel ilkenin sonuçları sayısızdır. Dil işaretinin keyfiliği ilkesi, Dilbilimin birinci ve en önemli ilkesini oluşturmaktadır. Dil işaretini, veya daha doğru olarak, bizim anlamlıyan dediğimizi tanımlamak için «simge» sözcüğü kullanıldı. Bu ilk ilke nedeniyle, simge'yi kabul etmemizde bazı sakıncalar vardır. Simge, özelliği gereği, hiç bir zaman keyfi değildir, 'boş' değildir; anlamlıyanla anlam arasında doğal bir bağın kalıntısını, izini gerektirir (s. 86). Adaletin simgesi olan terazi, başka herhangi bir şeyle, örneğin bir arabayla değiştirilemez.

«Keyfilik» sözcüğü; anlamlıyanın, konuşan öznenin özgür seçimine bağlı olduğu düşüncesini vermemelidir. Biz, anlamlıyanın gerekçesiz olduğunu, yani anlama göre keyfi olduğunu, onunla gerçeklikte doğal hiç bir bağının bulunmadığını söylemek istiyoruz.

Bu konuda iki itirazda bulunulabilir. Bunlardan birincisi, savını, yansıma sözcüklere dayandırabilir ve anlamlıyanın seçiminin her zaman keyfi olmadığını söyleyebilir. Fakat yansıma sözcükler hiç bir zaman bir dil sisteminin örgensel öğeleri değildirler. Hem sayıları, sanıldığından çok daha azdır. Örneğin fransızca «fouet-kamçı» veya «glas-çan darbesi» sözcükleri, çekici bir seslilikle kiminin kulağını etkiliyebilir; ama bu sözcüklerin, başlangıçta hiç bir yansıma niteliği taşımadıklarını görmek için lâtince köklerine inmek yetişir: **fouet**, «gürgen» anlamına gelen lâtince «fagus»tan, **glas**, borozanla verilen işaret anlamına gelen «classicum» dan gelmektedir. Onların şimdiki seslerinin niteliği veya bu seslere yüklenen nitelik, ses evriminin rastlansal bir sonucudur. Gerçek anlamdaki yansıma seslere gelince, (glu-glu, tik-tak gibi), bunlar az olduklarından başka, seçilişleri de bir ölçüde keyfidir; çünkü bunlar, bazı gürültülerin, yaklaşık ve yarı-danışıklı (conventionnel) bir öykünümünden başka bir şey değildir (fransızca **ouaoua** ile almanca **wau-wau**'u karşılaştırın). Ayrıca yansıma sesler, bir kere dile girdikten sonra, öteki sözcüklerin uğradıkları ses ve yapı türünden evrime uğrarlar (örneğin, fransızca «pigeon-güvercin», lâtince **pipio**'dan gelmektedir, ama **pipio** bir yansımadan doğmuştur). Bu durum ise şu gerçeği ortaya koyuyor: yansıma sözcükler, ilk niteliklerinden bir şeyler yitirerek, gerekçesiz olan dil işaretinin niteliğini kazanmışlardır. İkinci itirazın konusunu oluşturan, yansıma sözlere çok yakın olan **ünlemler** de aynı gözlemleri gerektirir. Ünlemlerde; gerçekliğin, doğaca belirlenmiş, kendiliğinden ifadeleri görülmeye çalışıldı. Ama ünlemlerin büyük çoğunluğunda, anlamlıyanla anlam arasında gerekli bir bağ olduğu yadsınabilir. Ünlemlerin bir dilden ötekine ne kadar değiştiğini görmek için iki dili karşılaştırmak yeterlidir (örneğin, fransızcadaki **aie**, almanca **au**'a karşılıktır). Öte yandan, bir çok ünlemlerin, başlangıçta anlamları belirli sözcükler olduğu da biliniyor (örneğin, diable! mordieu: mort Dieu, vs.). (s. 87-88).

Dil birimi, anlamlıyanla anlamın birleşmesi ile oluşur. Bu öğelerden herhangi birisi hesaba katılmadığı takdirde, dil birimi yok olur. Söz zincirini hecelere bölmeye kalktığımız zaman da aynı sonuç doğar. Hecenin yalnız fonolojide değeri vardır. **Bir ses dilimi bir düşüncenin desteği değilse, dilsel değildir.** Tek başına alındığında, sadece fizyolojik bir incelemenin konusu olabilir. Aynı şey, anlamlıyanından koparılan anlam için de böyledir. «Ev», «beyaz», «görmek» gibi kavramlar, tek başlarına alındıklarında, ruhbilime aittirler; ancak, ses imgeleriyle birleştikleri zaman, birer dil varlığı olurlar. Dilde, nasıl ki bir kavram, sessel özün bir niteliğidir, aynı şekilde, belirli bir seslilik, kavramın bir niteliğidir (s. 125).

Dil birimi (entité-varlığı), ses zincirinde, kendini çevreleyen bütün her şeyden ayrılmadığı, bu şeylerce **sınırlanmadığı** sürece, tümden belirlenmiş değildir. Dil mekanizmasında, birbirlerine karşı koyan **birimler** veya sınırlanmış varlıklar (entité) bunlardır. Hiç bir özel ses özelliğine sahip olmıyan dil biriminin tek tanımı şöyle olabilir: **ses zincirinde, bir önceden gelenle bir sonradan gelen dışta bırakıldığı zaman, bir kavramın anlamlıyanı olan bir ses dilimi** (s. 126).

Anlam, ses imgesinin karşı-tamlıyanından (contrepartie) başka bir şey değildir. Ama bir yandan, işaret içerisinde, kavram bize ses imgesinin karşıtamlıyanı görünürken, öte yandan, işaretin kendisi, yani onun iki öğesini birleştiren bağlantı, aynı zamanda ve aynı şekilde, dilin öteki işaretlerinin karşıtamlıyanıdır (s. 139). Fransızca **mouton**, ingilizce **sheep**'in aynı anlamına sahip olabilir, ama aynı değere değil. Bunun nedeni özellikle şudur: Bir ingiliz, pişirilmiş ve sofraya getirilmiş bir parça etten söz ederken, **sheep** değil, **mutton** der. **Sheep**'le **mouton** arasındaki değer farkı (s. 140), **sheep**'in yanında ikinci bir deyimin olmasından geliyor. Aynı durum, fransızca sözcükte söz konusu değildir.

Bir sözcüğün değeri, o sözcüğün şu ya da bu kavramla değiştirilebildiğini gördüğümüz sürece, yani o sözcük şu ya da bu anlama sahip olduğu sürece saptanamaz. O sözcüğü, benzer değerlerle, ona karşı konabilecek öteki sözcüklerle karşılaştırmak gerek. O sözcüğün içlemi, gerçek olarak ancak, o sözcüğün dışında bulunanın iştirakiyle belirlenir. Sözcük bir sistemin malı olduğuna göre, bir anlama sahip olduktan başka, aynı zamanda ve özellikle, bir değere de sahiptir, ki bu apayrı bir şeydir (s. 140).

Bir dilde, birbirine yakın kavramlar ifade eden bütün sözcükler, karşılıklı olarak birbirlerini sınırlarlar: örneğin, **redouter, craindre, avoir peur** gibi eşanlamlılar, kendi aralarındaki karşıtlıkları nedeniyle bir değere sahiptirler. **Redouter** olmasaydı, onun bütün içlemi rakiplerine giderdi. Bunun tersine, diğer sözcüklerle ilişki nedeniyle zenginleşen deyimler de vardır: örneğin, **décrépit** sözcüğünün kazandığı yeni anlam (un vieillard décrépit), **décrépi**'nin birlikte varoluşundan ileri gelmektedir (un mur décrépit). Böylece, herhangi bir terimin değeri, onu çevreleyen tarafından belirlenmiş olur. Sözcükler konusunda söylenen bu ilke, dilin her terimine, örneğin dilbilgisi birimlerine de uygulanabilir (s. 141).

Eğer sözcükler, önceden verilmiş kavramları temsil etmekle görevli olsalardı, her sözcüğün, bir dilden ötekine, anlam bakımından kesin karşılıkları olurdu, ama durum hiç te böyle değil. Bir fransız, gerek «kiralamak», gerekse «kiraya vermek» yerine, ayrım yapmaksızın, **louer** (une maison)'yi kullandığı halde, bir alman bunu iki terimle karşılar: **mietten** ve **vermieten.** Demek ki değerlerin kesin karşılıkları yoktur (s. 141). Demek ki bütün bu durumlarda, önceden verilmiş düşünceler değil, sistemden hareket eden değerler bulmaktayız (s. 142).

Dil değeri'nin kavramsal bölümü, sadece dilin öteki terimleriyle olan ilişkisi ve ayrılıkları nedeniyle oluştuğuna göre, aynı şey, değerin maddesel bölümü için de söylenebilir. Bir sözcükte önemli olan, tek başına alınmış ses değildir. Bu sözcüğü, öteki sözcüklerden ayırdetmemize yarayan ses ayrılıklarıdır, çünkü anlamı taşıyan bu ayrılıklardır. En son durumda, keyfi ve farklı oluş, birbirleriyle ilişkili iki niteliktir.

Dil işaretlerindeki bozulma, bu karşılıklı ilişkiyi iyice göstermektedir. **a** ve **b** terimleri, bilince oldukları gibi ulaşmak yeteneğinde olmadıkları nedeniyle (çünkü bilinç, her durumda, **a/b** farkını algılar), bu terimlerden her birisi, kendi anlamsal işlevlerine yabancı yasalara göre değişikliğe uğramakta serbesttirler. Aynı şekilde oluşsalar bile, yunanca **éphén** bir hikâye bileşik zamandır, **éstén** di'li geçmiştir. Fakat birincisi, **phémi,** şimdiki zamana ait oldu-

KLASİK KÜRT ŞİİRİNDEN SEÇMELER

Türkçesi: A. Behramoğlu

DEĞİŞTİRİYORUM

Yerin dibine batsın arap nazmı, kafiye, raviya ve aruz
Yeter emek verdiğim elâlemin diline
Kürtçe yazacağım artık, öz dilim odur çünkü
Tanrım! Güçlü kıl beni, yolumdan döndürme!

(*Cali*, 1834-1908)

DÜNYADA DÜRÜST ADAM YOK

Doğrusu ya, dürüst adam kalmadı yer yüzünde
Gelin, binlerce alçak göstereyim size

(*Şeyh Reza Talabani*, 1842-1910)

GENÇ ADAM ZAHİDE BAŞVURDU

Bütün gönlüyle katılmak için tarikata
Genç adam birgün zahide başvurdu
Zahid dedi ki: «Delikanlı, iyi hoş ama
Ben inancımı bir pula satalı bir yıl oldu!»

(*Şeyh Reza Talabani*)

ÖMERİ GÖRDÜM

Geçen gün bir Ömer gördüm, eğer eski Ömer de bunun gibiyse
Ona sövüp sayan şiirleri kınamasın kimse

(*Şeyh Reza Talabani*)

MÜFTÜNÜN EVİ

Herkes bilir müftünün evi ne yandadır, kadının evi ne yanda
Yoksulun biriyim ben, ne yanda olduğum kimin umurunda

(*Şeyh Reza Talabani*)

ŞEYHLER

Şeyhler yatsı namazında uyuklamazlar tabii
Sizin gibi sabahın köründe kalkmıyorlar ki

(*Şeyh Reza Talabani*)

BİLGELİK DEFTERİ

Bilgelik ve yetenek defteri rafa kaldırılmıştır bu zamanda
Cahil bilge olmuştur bir iki pulu varsa
Ey Adab! Varsın sanata değer vermesin bu çağ
Senin malın gün gelir alıcı bulur nasıl olsa

(*Adab Misbah Ad-Divan*, 1859-1916)

ğu halde, **stémi** şeklinde hiçbir şimdiki zaman şekli yoktur. Şimdiki zamanla hikâye bileşik zamanı arasındaki ilişkiye karşılık olan, **phémi-éphén** ilişkisidir. Demek ki bu işaretler kendi içsel değerleri nedeniyle değil, ilgili durumları nedeniyle hareket ederler.

Öte yandan, maddesel öğe olan sesin, kendi başına, dile ait olması mümkün değildir. Ses, dil için, ikincil bir öğeden, onun kullandığı bir maddeden başka bir şey değildir. Bütün danışıklı (conventionnel) değerler, kendilerine destek işi gören dokunulabilir, elle tutulur öğeyle karışmamak özelliği gösterirler (s. 143). Aynı şekilde, bir paranın değerini saptayan onun madeni değildir. Kendisine beş franklık değer biçilen bir parada, bu değerin sadece yarısı ederinde gümüş vardır. Bu durum, anlamlıyanla ilgili olarak, daha da gerçektir. Anlamlıyan, özü bakımından, hiç de sessel değildir; vücutsuzdur. Kendi maddesel özü nedeniyle değil, sadece kendi ses imgesini öteki imgelerden ayıran farklılıktan oluşmuştur (s. 144). İster anlamı, ister anlamlıyanı alalım, dil, sistemden önce varolan ne düşünce ne ses gerektirir. Gerektirdiği şey, bu sistemden çıkan kavramsal ve sessel farklılıklardır. Yani dilde farklılıklardan başka bir şey yoktur. (s. 145). **Bir dil sistemi, bir dizi ses farklılıklarının bir dizi düşünce farklılıklarıyla biraraya gelmesidir** (s. 146).

Değer konusunda geçerli olan, dil birimi konusunda da geçerlidir. Dil birimi, konuşma zincirinin, bir kavrama karşılık olan, bir parçasıdır. Birime uygulandığında, farklılık ilkesi şöyle söylenebilir: birimin özellikleri, birimin kendisiyle karışırlar. Her işaret sisteminde olduğu gibi, dilde de, bir işareti ayırdeden şey onu oluşturan şeydir. Farklılık, nasıl ki değeri ve birimi oluşturur; aynı şekilde, farklılık, özelliği de oluşturur. Genellikle «dilbilgisi olgusu» diye adlandırılan şey, en son durumda, dil biriminin tanımını doğrular, ona karşılık verir, çünkü her zaman terimlerin karşıtlığını ifade eder. Yalnız, bu karşıtlık, anlam taşır. Örneğin, almancadaki, **Nacht: Nächte** türünden çoğulun oluşumu: Burada, dilbilgisel olguda mevcut terimlerin her biri, sistemdeki bütün bir karşıtlıklar oyununun sonucudur (tekil: iki noktasız ve sonu **e**'siz; çoğul: buna karşılık iki noktalı ve sonu **e**'li). **Nacht** ve **Nächte,** tek başlarına alındıklarında hiçbir şey değildirler. Demek ki herşey karşıtlıktır. Başka bir deyişle, **Nacth: Nächte** ilişkisi cebirsel bir **a/b** formülüyle ifade edilebilir. Burada **a** ve **b** basit birer terim olmayıp, bir ilişkiler bütününün sonucudurlar (s. 147).

Belki ilk okuyuşta sıkıcı gibi görünen bütün bu ilkelerin açıklanması, aslında bundan sonra ele alacağımız temel konular için kaçınılmaz mihenk taşı görevini yerine getirmektedir.

BEDRETTİN CÖMERT

(1) Ferdinand de Saussure, Corso di linguistica generale, Bari 1967.

halkın dostları KURUCULARI: ATAOL BEHRAMOĞLU / İSMET ÖZEL
AYLIK DEVRİMCİ SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ / 2 LİRA / YILLIK ABONESİ 20 LİRA

Sahibi ve Sorumlu Yönetmeni : İsmet Özel / Yazı Kurulu : Murat Belge, Ayhan Gerçeker / Yönetim yeri : Sümer Sokak, 8 - A Yenişehir - ANKARA
Yazışma ve Havale Adresi : İsmet Özel PK. 30 Bakanlıklar - ANKARA / Baylan Basım ve Ciltevi Tel : 12 52 95 - ANKARA